knegte van die allerhoogste

TEEN DIE HéLE WêRELD VRY

KOOT VORSTER – SEGSMAN OF PROFEET?

Danie Langner

Griffel

Die voorblad-foto van Koot Vorster is geneem tydens 'n teepouse gedurende die Suid-Afrikaweek in Lunteren, Nederland in Maart 1970. Elke teepouse het die sinodegangers die Suid-Afrikaanse afvaardiging gepak. 'n Fotograaf het, sonder sy medewete, Koot afgeneem waar hy apartheid verdedig. Later het die fotograaf met die foto 'n fotokompetisie in Nederland gewen.

Proefskrif goedgekeur vir die kwalifikasie 'Doctor Theologiae' in die Fakulteit Teologie Departement Ekklesiologie aan die Universiteit van die Vrystaat
Promotor: Professor PJ Strauss

Geen deel van hierdie boek mag sonder skriftelike toestemming van die uitgewer gereproduseer word of in enige vorm deur elektroniese, fotografiese of meganiese middel weergegee word nie, hetsy deur fotokopiëring, plaat-, band- of laserskyfopname, vermikrofilming, via die internet of e-pos of enige stelsel van inligtingsbewaring of -ontsluiting.

Teen die Héle Wêreld Vry
Uitgegee deur Griffel Media
www.griffel.co.za

Alle regte voorbehou
Kopiereg © 2007 Danie Langner

ISBN: 978-0-620-37655-6

Eerste druk 2007

Bandontwerp: Morné du Plessis
Taalversorging: Helmine le Roux
Tipografie en uitleg: Griffel Media
Inhoudsredakteur: Hendrik Venter
Eindredakteur en uitgewer: Thomas Mollett
Gedruk en gebind deur BusinessPrint, Pretoria, RSA

Hierdie boek word opgedra aan my drie kinders Anneke, Niël en Carike
vir wie die Suid-Afrika van gister 'n vreemde land is.

En aan my vrou, Melanie.

INHOUDSOPGAWE

LYS VAN AFKORTINGS - i

BEDANKINGS - ii

STAMBOOM - iii

HOEKOM 'n BOEK OOR KOOT VORSTER? - iv

BEGRIPSVERKLARING - vi

HOOFSTUK 1
IN DIE HUIS VAN WILLEM EN BETTIE, 1909-1927

Willem Carel Vorster, 1
Elizabeth Sophia (Bettie) Wagenaar, 2
Godsdiens, 4
Afrikanerskap, 5
Leierskap, 7
Roeping, 8
Samevatting, 9

HOOFSTUK 2
IN DIE EIKESTAD, 1928-1934

Die opkoms van neo-Calvinisme in die dertigerjare, 11
Vorster se belewenis van die Du Plessis-saak, 13
Vorster se vroeë tipering van Calvinisme, 17
Die Afrikaanse Nasionale Studentebond, 20
Proponent JD Vorster, 22
Samevatting, 22

HOOFSTUK 3
VERBI DIVINI MINISTER, 1935-1980

Steynsburg, 25
Prins-Albert, 25
Eudinosuchus Vorsteri, 25
De Nieuwe Kerk, Kaapstad, 27
'n Doodsberig, 29
Van kombuistaal tot nagmaalstaal, 30
Verlowing en huweliksbevestiging, 30
Tafelberg, Kaapstad, 30
'n Eie gemeente-identiteit, 31
Verkondiger van die Woord, 32

'n Liefde vir die jeug, 36
Geestelike versorging, 36
Gemeenskaps- en volksbetrokkenheid, 36
Die Sable-ondersoek, 38
'n "Stewige liefdesband", 39
Die ring van Kaapstad, 40
Samevatting, 40

HOOFSTUK 4
KOERS IN DIE KRISIS, 1935-1953

'n Tweede trek, 43
Die Federasie vir Calvinistiese Studente Verenigings in Suid-Afrika, 47
'n Calvinistiese lewens-en wêreldbeskouing as dié koers, 49
Die Groot Trek as 'n ideaal vir kerk, volk en onderwys, 50
Vorster se siening van die rassevraagstuk teen 1948, 51
Gevare vir die Afrikaner in die stad, 53
Die verbrokkeling van die huwelik, 54
Die volk se jeug, 55
Die ontheiliging van die dag van die Here, 56
Skoonheidskompetisies, 56
Humanisme, 57
Interkerkisme, 57
Volksvreemde kerke, 58
Sektes, 61
Samevatting, 61

HOOFSTUK 5
GENERAAL VORSTER, 1941-1943

Konsolidasie en polarisasie, 63
'n Boere-nasionalis, 64
"Dominee JD Vorster krimineel aangekla!", 66
"Agter tralies en doringdraad", 68
Magister Divinitas, 72
Ontslag, 72
Samevatting, 73

HOOFSTUK 6
STUDENT IN DIE GEREFORMEERDE KERKREG EN AKTUARIUS IN DIE NG KERK, 1953-1975

Kerkregtelike tradisies in die NG Kerk, 75
Kollegialisme, 76
Skotse presbiterianisme, 78
Gereformeerde kerkreg soos vertolk deur BB Keet, 80
Gereformeerde kerkreg soos vertolk deur JD Vorster, 81

Die herstel van die NG Kerk se sinodale verband in 1962, 83
Vorster se hersiening van die 'Wette en Bepalings', 83
Ordonansie 7 van 1843 sneuwel, 85
'n Gemeenskaplike kerkorde vir die NG Kerk, 1962, 86
Enkele kerkregtelike interpretasies van JD Vorster, 88
Moet die sinode verklein word?, 88
"Soos een wat dien", 89
Die beroepstelsel, 92
Die vrou in die amp, 93
Kerklike tug, 96
Samevatting, 97

HOOFSTUK 7
VORSTER SE BETROKKENHEID BY DIE NG KERK SE VERDEDIGING VAN APARTHEID, 1960-1978

'n Kerk vir Afrikanerbelange, 99
Apartheid as 'n Skriftuurlike beginsel vir Vorster teen 1960, *102*
Die Cottesloe-kerkeberaad, Desember 1960, 105
Cottesloe, Apartheid en Ekumene, 111
Die GES 1963 te Grand Rapids, VSA, 116
Vorster teen die Christelike Instituut en Beyers Naudé, 117
'n Amptelike antwoord op Cottesloe by die Algemene Sinode van 1966, 121
Die GES 1968 te Lunteren, Nederland, 123
Die Suid-Afrikaweek, 1970, 128
Moderator van die Algemene Sinode, 1970, 133
Die GES 1972 te Sydney, Australië, 135
Die Spesiale Fonds van die PBR, 137
'n Ultimatum aan die GKN in 1974, 139
Ras, Volk en Nasie in die lig van die Skrif, 1974, 141
Die GES 1976 te Kaapstad, Suid-Afrika, 144
Een oorkoepelende sinode?, 145
Die agtergrond van die dogterkerke se versoek, 146
Die konflik in die NG Kerk oor kerkeenheid , 148
Kerkeenheid afgewys, 152
Verbreekte bande en die isolasie van die NG Kerk teen 1978, 153
Samevatting, 154

HOOFSTUK 8
DIE STRYD OM DIE SIEL VAN DIE VOLK, 1966-1980

"Ons sal lewe, ons sal sterwe", 157
Kommunisme, die vuurrooi draak, 160
Die Nasionale Raad teen kommunisme en Antikom, 161
Sending agter die Ystergordyn, 164
Vrymesselary ontmasker, 165
Die vyand binne die skanse, 165
"Laat die erwe van ons vaders vir ons kinders erwe bly", 167

'n "Hartlike broederverhouding" tussen kerk en staat, 1966-1980, 168
Die verhouding tussen die twee Vorster-broers, 169
Verdedigingsbonusobligasies, 171
Die Inligtingskandaal, 173
Koot Vorster se toenemende ontnugtering 1975-1981, 175
'n Veranderende Suid-Afrika teen 1976, 175
Verlig of verkramp?, 176
'n "Afbuiging van beleid", 176
Die Konserwatiewe Party, 177
Die NG Kerk teenoor die Afrikaner?, 179
Vorster se stryd teen Johan Heyns, 179
SACLA, 181
Vorster steun 'n nuwe teologiese fakulteit, 181
Samevatting, 183

HOOFSTUK 9, 185
EEN LEWE TE MIN

HOOFSTUK 10, 189
TEEN DIE HéLE WêRELD VRY?

LITERATUURLYS, 193

IT IS NOT THE CRITIC WHO COUNTS, not the man who points out how the strong man stumbled or where the doer of deeds could have done better. The credit belongs to the man who is actually in the arena; whose face is marred by dust and sweat and blood; who strives valiantly; who errs and comes short again and again ... who knows the great enthusiasms, the great devotions, and spends himself in a worthy cause; who at least knows in the end the triumph of high achievement; and who, at the worst, if he fails while doing greatly, so that his place shall never be with those cold and timid souls who know neither victory nor defeat.

-Theodore Roosevelt-

LYS VAN AFKORTINGS

Afrikaanse Studente Bond	ASB
Afrikaanse Nasionale Studentebond	ANS
Afrikaner Broederbond	AB
African National Congress	ANC
Antikommunistiese Aksiekomitee van die Afrikaanse Kerke	Antikom
British Broadcasting Corporation	BBC
Bond vir Oud-geïnterneerdes en Gevangenes	BOPG
Christelike Instituut	CI
Christelike Studente Vereniging	CSV
Die Federasie vir Calvinistiese Studente Verenigings	FCSV
Die Kerkbode	kb
Die Kerkorde van die Nederduitse Gereformeerde Kerk	NGKO
Die Konserwatiewe Party	KP
Dordtse Kerkorde	DKO
Gereformeerde Ekumeniese Sinode	GES
Gereformeerde Kerke van Nederland	GKN
Gereformeerde Vaandel	GV
Gereformeerde Kerke van Suid-Afrika	GKSA
Herstigte Nasionale Party	HNP
Instituut vir Eietydse Geskiedenis	INEG
Kommissie vir Skakeling met die Owerheid	KSO
Nasionale Party	NP
National Union of South African Students	NUSAS
Nederduitse Gereformeerde Kerk	NG Kerk
Nederduitse Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika	NGKSA
Nederduitse Gereformeerde Kerk van Afrika	NGKA
Nederduitse Gereformeerde Sending Kerk	NGSK
Nederduitse Gereformeerde Teologiese Tydskrif	NGTT
Nederlandse Geloofsbelydenis	NGB
Nasionale Raad teen Kommunisme	NRK
Ossewa Brandwag	OB
Pan African Congress	PAC
Program vir die Bestryding van Rassisme	PBR
Ras, Volk en Nasie	RVN
Reformed Church of Africa	RCA
South African Christian Leadership Assembly	SACLA
Suid-Afrikaanse Calvinistiese Uitgewersmaatskappy	SACUM
Suid-Afrikaanse Raad van Kerke	SARK
Suid-Afrikaanse Uitsaai Korporasie	SAUK
South West Africa Peoples Organisation	SWAPO
Universiteit van Suid-Afrika	UNISA
United Presbiterian Church of the USA	UPCUSA
Uitvoerende Raad (van die Afrikaner Broederbond)	UR
Universiteit van die Vrystaat	UV
Verenigde State van Amerika	VSA
Wêreldbond van Gereformeerde Kerke	WBGK
Wêreld Raad van Kerke	WRK

BEDANKINGS

Van alle emosies is dankbaarheid die moeilikste om te vertolk. Geen enkele woord kan die gevoelens daarby weergee nie. So lank as wat ons in 'n wêreld leef waar woorde ontoereikend is om gedagtes uit te druk, moet ons maar regkom met die woord DANKIE.
AP Gouthey

'n DANKIE aan die volgende persone:

-Die kerkraad en lidmate van die NG gemeente Klerksdorp-Oos vir hulle ondersteuning.

-Die kerkraad van NG gemeente Tafelberg en spesifiek ds Thys du Toit vir die hulp, staaltjies en beskikbaarstel van die notules.

-Kotie van Niekerk vir die aanvanklike lees en hulp.

-Annita Visagé en Liesel Theron vir ure se moeite met die spelfoute, tikfoute, taalfoute en daarmee saam nog goeie raad ook.

-Esta Jones van INEG, Vrystaatse Universiteit, vir die besondere moeite en hulp.

-Ds Nick Bezuidenhout vir sy hulp, raad en perspektiewe op dié geskiedenis wat hy in baie opsigte self beleef het.

-Hannie Steyn, die oudste dogter van Koot Vorster, vir die interessante gesprekke, hulp en die onvoorwaardelike leen van waardevolle dokumente. Sonder haar insette sou die studie onvolledig gewees het.

-Professor Piet Strauss, by wie ek 'n liefde vir die gereformeerde kerkreg en kerkgeskiedenis geleer het. Dit is 'n voorreg om een van sy studente te mag wees. 'n Besondere woord van dank vir die tyd, raad en moeite.

-My ouers vir hulle liefde en ondersteuning.

-Melanie – woorde skiet ver te kort om dankie te sê.

'n Skematiese voorstelling van die geslagsregister van JD Vorster

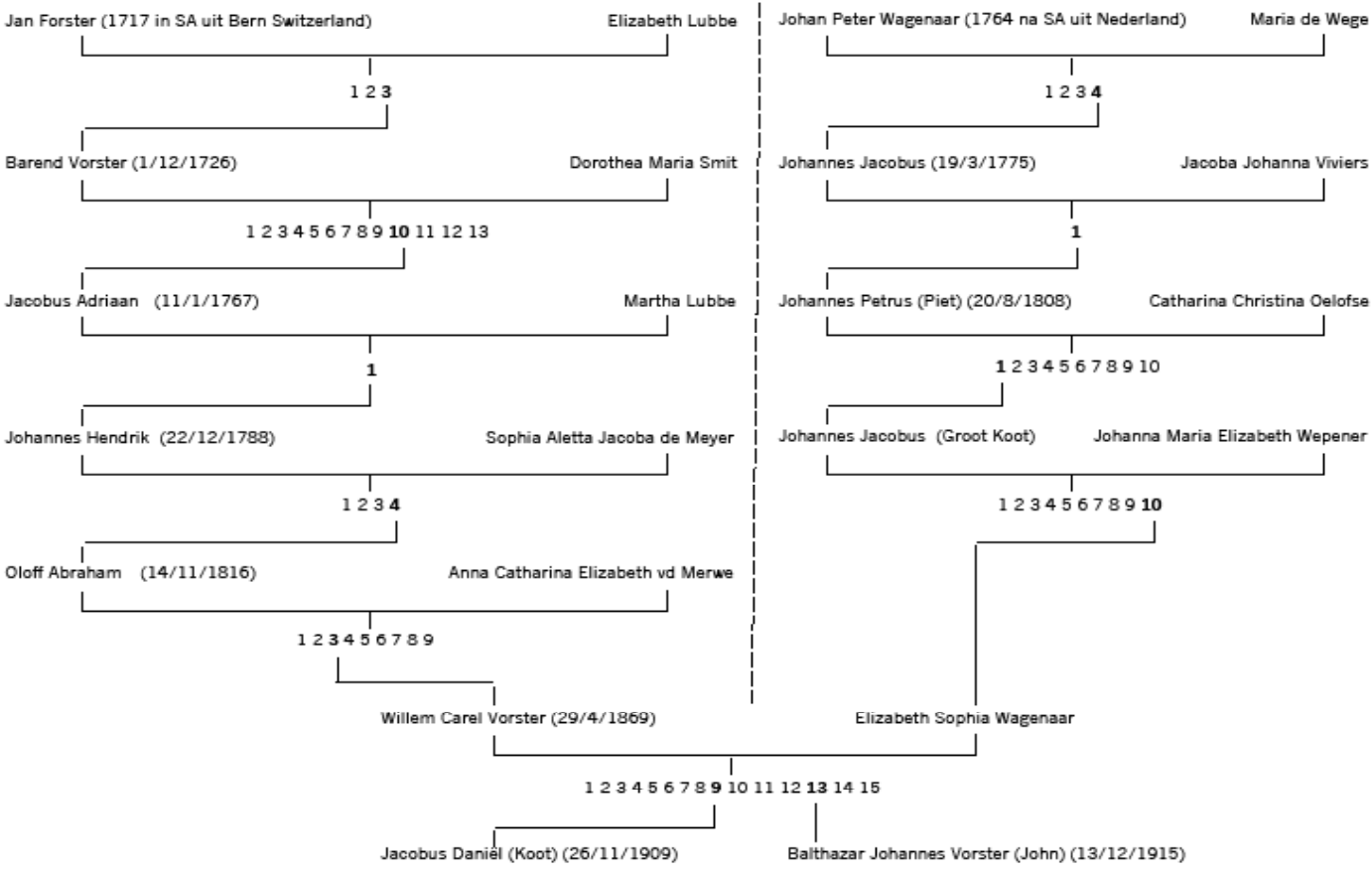

HOEKOM ’n BOEK OOR KOOT VORSTER?

▫ ’n Nuut-ontdekte prehistoriese fossiel word na hom vernoem, maar terselfdertyd ontken hy evolusie.
▫ ’n Predikant wat ook ’n generaal was.
▫ ’n Predikant wat tronkstraf uitgedien het weens hoogverraad.
▫ ’n Predikant wat sy meestersgraad in teologie in die gevangenis geskryf het.
▫ Twee keer het hulle afskeid geneem van hom by sy sterfbed.
▫ Veertig jaar dien hy in dieselfde werkkring. Vorster het in 1935 sy bediening begin by De Nieuwe Kerk in Kaapstad as leraar vir die Tafelberg-wyke en het later, ná afstigting, sy bediening by die NG Gemeente Tafelberg voortgesit tot hy by dieselfde gemeente in Januarie 1980 emeriteer het.
▫ Byna 40 jaar lank moes hy, weens swak gesondheid, elke dag met stywe verbande vasgedraai om sy middellyf werk.
▫ Moderator van die Algemene Sinode in 1970 en die sewende Eerste Minister van Suid-Afrika uit dieselfde huisgesin.
▫ ’n Predikant wat die koerantvoorblaaie in die VSA gehaal het met sy stelling: “Verwoerd en Kennedy is deur kommuniste vermoor”.
▫ Die predikant wat verhoed het dat Bobby Kennedy Suid-Afrika besoek.
▫ Kampvegter vir apartheid in Suid-Afrika, Nederland, die VSA en Australië.
▫ Die Nederlandse pers het hom beskryf as ’n persoon met “vuil hande” en tog het die Nederlandse sinode vir hom hande geklap.
▫ “Pous van die Kaap”, het sy broer hom genoem.
▫ “Onverskrokke, meedoënloos, stroomop, stuit vir geen duiwel nie en tog mensliewend, saggeaard, vol humor met ’n innerlike integriteit.”
▫ ’n Geliefde herder en pastor, pa en eggenoot, minsame vriend en vir baie net ‘oom Koot’.[1]

Dit alles en nog veel meer kan oor Koot Vorster gesê word. Die verhaal van Koot Vorster is ’n interessante verhaal, want sy bediening is nie net nou verweef met die geskiedenis van die NG Kerk gedurende ’n groot deel van die twintigste eeu nie, maar ook met die geskiedenis van die Afrikaner en Suid-Afrika. Gedurende sy bediening was JD Vorster, uitgesproke neo-Calvinis en Afrikanernasionalis, een van die prominente leiersfigure binne die NG Kerk.

Dit blyk uit die feit dat Vorster ononderbroke 26 jaar lank lid was van die Kaapse Kerk se moderatuur. Hy dien 22 jaar (1953-1975) as aktuarius en word vier jaar agtereenvolgens (1975-1979) herkies tot moderator van die Kaapse sinode. Verder dien hy sestien jaar ononderbroke op die breë moderatuur van die Algemene Sinode. By die eerste Algemene Sinode in 1962 word hy as aktuarius verkies en in 1966 weer. In 1970 word hy as moderator van die Algemene Sinode verkies en in 1974 tot assessor en bly aan in dié amp tot kort voor sy aftrede.[2] Daarby was hy die broer van die Eerste Minister, John Vorster. Tussen hulle twee het hulle ’n enorme invloed uitgeoefen op die grootste politieke party en kerk van die Afrikaner.

Koot Vorster se suksesse en foute, sy sterk standpunte oor bykans elke

aktuele saak, sy verstaan van die uitdagings van sy eie tyd, bied 'n nuwe perspektief op 'n reeds bekende geskiedenis. Die grondliggende faktore van ouerhuis, skooldae en studiejare op Stellenbosch wat 'n invloed op hom gehad het as Afrikanerleier, teoloog, kerkleier, geliefde pastor, maar bowenal as mens, gekoppel met sy charisma, sy dinamies en kleurryke persoonlikheid, en 'n lewensloop deurspek met staaltjies is bestanddele vir 'n baie interessante lewensverhaal.

Terselfdertyd is die verhaal van Koot Vorster 'n moeilike verhaal om te vertel, want daar is die gevaar van oorvereenvoudiging, veralgemening, eietydse inbeelding in die geskiedenis. In so 'n geskiedskrywing kan mens maklik in die versoeking val om veroordelend te skryf, asof Vorster en sy geesgenote net honderd persent verkeerd was, terwyl diegene wat teenoor hulle gestaan het altyd die volle waarheid beet had en daarby volkome reg was. Daar is ook die gevaar om apologieë te soek, sondebokke uit te snuffel of om nuwe helde te ontdek. Maar die ergste gevaar is dalk om soos sommiges te praat van 'n vergete Koot Vorster, asof hy nooit 'n invloed had op die gang van die NG Kerk en die Suid-Afrikaanse geskiedenis nie. Hierdie versoeking het ek beleef op 'n warm September-middag toe ek, volgens 'n ou gereformeerde tradisie, hierdie navorsing oor Koot Vorster as 'n proefskrif voor die Vrystaatse Fakulteit van Teologie moes verdedig terwyl die landsvlae landswyd halfstok gehang het as 'n huldeblyk vir Beyers Naude na sy afsterwe.

Om Koot Vorster se lewensverhaal binne die konteks van sy tyd weer te gee en om daarmee saam 'n perspektief te gee op die lewensbeskoulike aspekte van sy bediening is 'n wye verskeidenheid van primêre- en sekondêre bronne geraadpleeg. Voorrang is verleen aan JD Vorster se private versameling by INEG, by die Vrystaatse Universiteit. Die notules van Tafelberg-gemeente is met toestemming van die kerkraad bestudeer. Sinodale handelinge en notules, *Die Kerkbodes* en teologiese tydskrifte asook vergelykende literatuur is geraadpleeg. Dit alles omdat 'n perspektief op die lewe van Koot Vorster binne die konteks van sy eie tyd nie net 'n blik op die vernaamste teologiese uitgangspunte binne die NG Kerk in die twintigste eeu bied nie, maar steeds 'n belangrike bydrae lewer tot die selfverstaan van die NG Kerk en die Afrikaner in die huidige Suid-Afrikaanse konteks. Uit vandag se perspektief is gister bykans in elke opsig 'n vreemde land.

Ten einde die paradigmaskuif binne die NG Kerk en Suid-Afrikaanse samelewing te verstaan, moet die ou paradigma deeglik begryp en nagevors word. Baie van die huidige debatte in die kerk en die land het immers hul wortels in die vorige eeu. Om eerlik oor die verlede te praat en selfs daaroor te verskil is deel van die groot debat waarvan NP van Wyk Louw in sy *Liberale nasionalisme* geskryf het, naamlik "om te lewe uit 'n tradisie, is om te leef in 'n bestendige debat met die verlede". Dalk is dit nodig om op bepaalde plekke in die debat weer na 'n fors stem soos dié van Koot Vorster te luister, maar op ander plekke nie toe te laat dat fors stemme uit die verlede, of selfs in huidige sinodevergaderings, die kerk weer sonder meer voorsê nie.

Begripsverklaring

Apartheid

Apartheid word aangedui as die rasse- en volkerebeleid soos toegepas deur die NP-regering tot ten minste aan die einde van die tagtigerjare van die twintigste eeu. Verskillende regerings het in verskillende tydsomstandighede verskillende terme as sinonieme vir apartheid gebruik, byvoorbeeld segregasie, Naturellevraagstuk, Bantoebeleid, eiesoortige ontwikkeling, veelvolkige ontwikkeling, afsonderlike ontwikkeling, plurale betrekkinge. In hierdie navorsing word volstaan met die mees bekende term, apartheid, alhoewel daar soms van die sinonieme binne 'n bepaalde historiese konteks gebruik gemaak word.

Calvinisme, neo-Calvinisme en boere-Calvinisme

Calvinisme kan kortliks omskryf word as die eeue-oue positiewe lewensbeginsel wat konsekwent die eer van God op alle lewensterreine eerste stel deur middel van die Woord, geloof en genade alleen. Botha beskryf minstens drie verskillende interpretasies van wat sy "outentieke Calvinisme" noem.

Calvinisme kan beskou word as 'n "kerklik-dogmatiese konsep" wat primêr gaan om die suiwerheid van leerstellinge op grond van die Bybel alleen. Calvinisme soos vergestalt deur 'n Christelik-nasionale lewens- en wêreldbeskouing waar die aksent val op kulturele en politieke aspekte met die oog op die eer van God op alle lewensterreine.

Calvinisme soos geïnterpreteer deur Abraham Kuyper[3]

Tradisioneel word Abraham Kuyper (1837-1920) as die vader van *neo-Calvinisme* beskou (Velema 1989:56). Kuyper vind in sy kerkbegrip noue aansluiting by die Nederlandse gereformeerde lyn soos verwoord deur die Dordtse tradisie.[4] As uitgangspunt neem Kuyper sy reeds bekende aanhaling: "Geen duimbreed is er op heel't erf van ons menslijke leven, waarvan de Christus, de alle Souverein, niet roept: Mijn!" Met die totaalvisie op die samelewing as uitgangspunt, sien die kuyperiaanse neo-Calvinisme die lewe as 'n eenheid waar die onderlinge samehang van samelewingskringe erken word (Kuyper 1880:35).

In sy lewens- en wêreldbeskouing vind Kuyper op 'n filosofiese wyse aansluiting by Calvyn se onderskeid tussen die besondere en algemene genade waaraan hy lewensomvattende skeppingsordinansies verbind. Deur die beginsel van soewereiniteit-in-eie-kring word die unieke aard van elke samelewingskring gekoppel aan die *gemeene gratie* as *existensia* (Kuyper saii:245). Kuyper formuleer die beginsel van soewereiniteit-in-eie-kring ter wille van die maksimale realisering van die unieke aard en om nie-inmenging te verseker (Smit 1989:47). Kuyper se siening dat algemene en besondere genade in 'n "dialectische relatie" staan, het 'n inherente spanning tot gevolg. Terwyl die "gemeene gratie" as "existensia" selfstandig en selfs buite om die "particuliere" genade kan bestaan, kan die "particuliere" genade as "essentia" egter nie buite die "gemeene gratie" bestaan nie.

Die "particuliere" genade vind in die "gemeene gratie een hol voor haar voet" (Kuyper saii:268; Velema 1989:64).

Die *dialectische relatie* tussen die besondere en algemene genade het gelei tot Kuyper se onderskeid tussen die kerk as organisme en instituut. Velema tipeer dié onderskeid as 'n "brandpunt" in Kuyper se teologie (Velema 1989:65). Die kuyperiaanse onderskeid tussen die kerk as organisme en instituut het minstens drie gevolge vir die kerk in die samelewing:

- Vir Kuyper is die kerk as liggaam van Christus 'n organisme, "de door Christus verloste mensheid". Die organisme behoort tot die onsigbare kerk en terselfdertyd ook tot die wese van die kerk. Die kerklike instituut as samelewingskring is die uitwendige vorm van die onsigbare kerk. Die organisme, "met als de kern de wedergeboorte", staan volgens Kuyper "verre boven het instituut". Die kerk as instituut is slegs daar vir die welsyn van die organisme en funksioneer instrumenteel (Kuyper saii:271).
- Met betrekking tot die verhouding tussen kerk en ander samelewingskringe lê Kuyper klem op die roeping van die gelowiges as organisme en die kerk as instituut om die samelewing te verchristelik en sodoende Bybelse norme deur gewetensgetroue optrede uit te leef (Smit 1989:47). Die ideaal van 'n verchristelikte samelewing dui op 'n antitese in Kuyper se teologie tussen Christelik en nie-Christelik, goed en kwaad. Gelowiges én die kerk as instituut, wat aan die kant van die "particuliere" genade staan, het die roeping om op die terrein van die "gemeene gratie zonde te stuiten en de algemene ontwikkeling verder te brengen" deur die lig van die "particuliere genade" te laat skyn. Om Kuyper aan te haal: "Al brandt de lamp der Christelijke religie alleen binnen de wanden van dat instituut, haar light straal door de vensters zeer verre daarbuiten uit en werpt zich op al die geldingen en verbindingen van ons menschlijke leven: recht, wet, gezin en familie, bedrijf, beroep, publieke opinie en letterkunde, kunst en wetenschap en zooveel meer wordt alles door haar light bestraald. En het is door de den zijdelingschen invloed dat de kerk als instituut heel het volk en heel het leven des volk zegent" (Kuyper saii:271).
- Die filosofiese benadering van Kuyper beperk die kerk as instituut tot die volksverband as 'n natuurlike uitdrukking van die verskeidenheid binne die "gemeene gratie". Kuyper beskou volksverbande as godgegewe skeppingsordinansies. Met die skepping is bepaal dat daar gesinne en geslagte sal wees. Uit die gesin kom die gees van die volk wat gevorm word na die gestalte en karakter soos God dit in die skeppingsordeninge vasgelê het (Strauss 1984:91). Die mens is dus van nature deel van 'n bepaalde volk. Die eenheid in God se koninkryk skakel, volgens Kuyper, nie verskeidenheid tussen die verskillende samelewingskringe en volke uit nie, maar omlyn dit skerper. Die eenheidstrewe van die mens is daarom regstreeks in stryd met God se wil en 'n sondige weerstand teen sy ordinansies (Kuyper saii:272-275;305). Dit gee aan Kuyper se teologie 'n bepaalde wetmatigheid wat dui op 'n natuurlike teologie. Die grense van die kerk as instituut word nie vasgestel deur geloof nie, maar deur die grense van die organiese volksverband. Tog is daar 'n teenstrydigheid in sy teologie as Kuyper teen die gedagte van 'n volkskerk is omdat alles wat "gist in het vaderland" noodwendig moet "nagisten in de kerk". Die kerk as instelling van God, wat die besondere genade moet bemiddel, word rondom 'n belydenis georganiseer. Dit was nie

Kuyper se bedoeling dat die kerk as instituut die totale "volksleven" moet omarm nie, maar deur die beginsel van soewereiniteit-in-eie-kring sy unieke aard behou (Kuyper saii:272-275).

Smit is korrek in sy siening dat neo-Calvinisme van Kuyper nie sonder meer sondebok gemaak kan word vir apartheid en die meegaande "volksideologie" nie. Kuyperiaanse neo-Calvinisme het na die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902), maar veral sedert die dertigerjare, 'n beduidende invloed begin uitoefen op die teologiese denke binne die NG Kerk (Smit 1989:46; Du Rand 1985:40). Die wisselwerking tussen "outentieke" Calvinisme, kuyperiaanse neo-Calvinisme en Afrikanernasionalisme[5] en die bedreiging wat Britse imperialisme en swart-nasionalisme vir die Afrikaner se identiteit, taal, ekonomiese welsyn, veiligheid en vryheid ingehou het, het aanleiding gegee tot die ontstaan van 'n unieke Afrikaanse neo-Calvinisme in die NG Kerk, wat tipeer kan word as *boere-Calvinisme* (Deist 1994:43; Strauss 1998:55). Koot Vorster het in dié idioom gepraat van "boere-nasionalisme"; 'n "eiesoortige Calvinisme"; 'n "Suid-Afrikaanse Calvinisme" waarvan die grootste kenmerke is dat "ons Christelik wil wees" en dat "God die boerenasie met 'n eie identiteit hier geplant het" (GV 1941:185-186; 1953:vii-ix).

Alhoewel die terme *eiesoortige neo-Calvinisme* en *boere-Calvinisme* albei in die Suid-Afrikaanse konteks soms as sinonieme gebruik kan word, word vir die doel van hierdie studie die term *boere-Calvinisme* gebruik om twee redes:

- Om begripsverwarring te voorkom; *neo-Calvinisme* word as tiperende term gebruik vir Kuyper se teologie, terwyl *boere-Calvinisme* dui op die eiesoortige ontwikkeling van die neo-Calvinisme in Suid-Afrika sedert die dertigerjare.
- Die term *boere-Calvinisme* dui op die dinamiese wisselwerking tussen "outentieke" Calvinisme, neo-Calvinisme en Afrikanernasionalisme.

Alhoewel Calvinisme, neo-Calvinisme en boere-Calvinisme op die oog af in 'n groot mate ooreenstem, lê die grootste verskil in die rol wat Afrikaner-nasionalisme gespeel het in die verdere ontwikkeling van Kuyper se antitese tussen goed en kwaad, Christelik en nie-Christelik in die samelewing. As eksponente van die kuyperiaanse neo-Calvinisme het Afrikaanse gereformeerdes Kuyper se allesomvattende antitese tussen Christelik en nie-Christelik en goed en kwaad so vertolk dat die Afrikaner mettertyd in sy geheel aan die Christelike kant van die antitese te lande gekom het (Botha 1982:4).

In praktyk het dit beteken dat die NG Kerk op kerklike terrein getrou wou bly aan die beginsels van Calvinisme soos beliggaam deur die Dordtse tradisie. Terselfdertyd wou die NG Kerk ook 'n kerk vir die volk wees en aan die totale volkslewe 'n Christelike karakter verleen soos dit in die teokratiese ideaal van Artikel 36 van die Nederlandse Geloofsbelydenis verwoord word. Vanweë sy volksverbondenheid het die NG Kerk as 'n kerk, binne die grense van die volk, onkrities by die Afrikaner in sy politieke, ekonomiese en maatskaplike nood kom staan (Du Rand 1985:41). Deel van die NG Kerk se roeping was om nie net met kos, klere en woonplek te help nie, maar ook om die Afrikaner bewus te maak van sy unieke identiteit deur 'n "gesonde volks- en rassetrots" by die Afrikaner aan te wakker (Albertyn 1949:85).

Binne 'n veelrassige Suid-Afrikaanse samelewing het die eksponente van neo-Calvinisme die Afrikaner beskou as 'n *corpus christianum* waarbinne 'n

Christelike politieke party, Christelike onderwys, Christelike kultuur en Christelike wetenskap elkeen volgens die beginsel van soewereiniteit-in-eie-kring funksioneer. Boere-Calvinisme het in sy hoogbloei (1962-1974) 'n omvattende denkraamwerk gebied waarbinne alle (goeie) Afrikaners, Afrikaner-organisasies en die Afrikaanse Gereformeerde Kerke aan dieselfde kant van die antitese geplaas is teenoor ander volke, rasse en die wêreld.

Om aan die regte kant van die antitese te staan, moes (goeie) Afrikaners gereformeerde Christene wees, die regte politieke party steun (die NP) en aan die regte Afrikaner kultuurorganisasies (soos die AB en FAK) behoort.[6] Iets hiervan word gesien in FJM Potgieter se vertolking van (neo-) Calvinisme as "die eenheid van die lewe" waarbinne die drie groot lewensterreine van gemeenskap, kerk en staat so volkome verweef is dat enige verandering in al drie sektore in gelyke mate moet geskied. Enige poging om op die kerklike terrein verder te gaan as op die sosiale, of omgekeerd is kragtens die vervlegting tot mislukking gedoem (Potgieter 1978:35). As eksponent van neo-Calvinsme sluit AP Treurnicht by die denkskema aan as hy verwys na die "Afrikaner en sy kerk, die taal van die volk, selfbeskikking-in-eie-kring" met die ideaal van 'n aparte Christelike volk vir elke etniese groep in Suid-Afrika (Treurnicht 1975:23).

NG Kerk en NGKSA

Die amptelike naam sedert die hereniging van die verskillende sinodes van die NG Kerk in een Algemene Sinode in 1962, is *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk* en sluit al die sinodale streke in. *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika* is die amptelike naam van die sinode van die Wes- en Suid-Kaap sedert 1843. Om verwarring te voorkom word die informele naam vir die NGKSA gebruik, naamlik die *Kaapse Kerk* of *Kaapse sinode*.

Ras, Volk, Nasie

Die terme *ras* word as biologies-etniese, *volk* as kultuur-etniese en *nasie* as staatkundig-etniese begrippe gebruik.[7] Die term *Afrikaner* is aanvanklik inklusief gebruik om wit Engelssprekendes en Kleurlinge in te sluit, maar is eers in die twintigste eeu eksklusief gereserveer vir wit Afrikaanssprekendes. Vir die doel van hierdie studie word volstaan met die eksklusiewe definisie van die Afrikaner omdat dit aansluit by Koot Vorster se beskouing van wie die Afrikaner is (Giliomee 2003:xix). Vir die doeleindes van hierdie studie en verstaan van die twintigste-eeu se rassevraagstuk in Suid-Afrika, is dit nodig om te onderskei tussen Suid-Afrika se wit en gekleurde bevolking. Gekleurdes word as die mees "positiewe" versamelnaam gebruik vir die swart-, bruin- en Indiërbevolking van Suid-Afrika (Strauss 1983:4). Dit is egter nodig dat daar soms ter wille van die historiese konteks na 'n spesifieke bevolkingsgroep verwys word, byvoorbeeld swart mense, bruin mense of Kleurlinge of Indiërs. Daar is gepoog om sensitief te wees in die onderskeid tussen die verskillende bevolkingsgroepe op grond van ras-eienskappe.

1. Vergelyk Potgieter 1979:275; Cronjé 1978:14; NG Kerk 1983:286; Jonker 1998:115
2. 1962:237; 1966:503; 1970:762; 1974:556
3. Vergelyk Botha 1982:4;5-7
4. Vergelyk Du Toit 2002:222-223; Smit 1989:47
5. Die breë doelstellings van Afrikanernasionalisme in die twintigste eeu is volgens Steyn (1987:16) die vestiging en erkenning van Afrikaans, die ekonomiese en maatskaplike heropbou van die Afrikaner, die bevordering van ekonomiese en kulturele selfstandigheid van SA, verkryging van 'n republiek, die daarstelling van eie Suid-Afrikaanse simbole, byvoorbeeld 'n vlag en volkslied. Die titel 'TEEN DIE HéLE WêRELD VRY' is ontleen aan die vierde strofe van 'DIE STEM VAN SUID-AFRIKA' van CJ Langenhoven wat tot in 1994 die nasionale volkslied was. 'DIE STEM' weerspieël die ontluikende Afrikanernasionalisme sedert die dertigerjare van die twintigste eeu.
6. Vergelyk Du Toit 2002:223
7. Vergelyk Strauss 1983:4

HOOFSTUK 1

IN DIE HUIS VAN WILLEM EN BETTIE, 1909-1927

Jacobus Daniël (Koot) is op 26 November 1909 as die negende kind van Willem en Bettie Vorster gebore. Sy ouers se beskeie huisie was op die plaas Predikantskop geleë naby die klein, maar bedrywige dorpie Jamestown in die Stormberge van Oos-Kaapland. Die Stormberggebied lê tussen die dorpe Dordrecht, Molteno, Jamestown en Sterkstroom, met Aliwal-Noord en Burgersdorp net daarbuite (Louw 1994:11). Dit is 'n harde en ruwe wêreld waar, volgens oorlewering, kinders eers getel is as hulle die ouderdom van vier bereik het. Die ruimte, vryheid, nederigheid, die ruwe eenvoud van die Stormberge, asook diepe afhanklikheid van die Skepper van die natuur het 'n invloed op die Vorster-kinders se karakterontwikkeling gehad. Iets hiervan word gehoor in die gesegde: "Mense in die Stormberge word meer as lewensgroot" (Louw 1994:69).

Willem Carel Vorster

Willem Carel Vorster tree in April 1898 in die huwelik met Bettie Wagenaar. Willem was as gevolg van die Vorsters se "kenmerkende klein voetjies" korter as Bettie en daarby ook 'n stil persoon. Ten spyte van Willem se stil geaardheid het hy sy pa, Oloff, se sterk persoonlikheid gehad. Dit was vir Bettie 'n groot frustrasie dat Willem hom nie aan "aardse dinge" soos klere en modes gesteur het nie. Sy kinders onthou dat hulle hom nooit hard hoor lag het of selfs kwaad gesien het nie.

Op sy stil manier het Willem niemand in twyfel gelaat oor sy standpunte oor sake van die dag nie. Nadat Willem met sy gesin na Sterkstroom (ongeveer 30 kilometer van Molteno af) verhuis het, is hy gevra of hy nie homself as Dorpsraadslid verkiesbaar wou stel nie. Hy het ingewillig, maar volstrek geweier om enige stemme te werf of toesprake te hou omdat hy van mening was die mense weet wie hy is en waarvoor hy staan. Natuurlik was enigeen welkom om met hom te kom gesels, maar hyself sou geen vinger verroer om verkies te word nie. Ten spyte hiervan, het hy die verkiesing gewen en was hy jare lank onderburgermeester van Sterkstroom. So het Willem hom op sy stil manier onderskei as 'n gemeenskapsleier wat koersvas rigting kon gee (D'Oliveira 1977:7).

Willem en Bettie was bekend vir hulle verskillende geaardhede en botsende standpunte, tog was hulle baie lief vir mekaar. Een saak waaroor daar geen verskil was nie, was hulle liefde vir kinders. Dit was dalk die rede waarom hulle oor 'n tydperk van twintig jaar veertien kinders grootgemaak het. Die kinders kon nie onthou dat hulle ouers ooit voor hulle gestry of met mekaar verskil het nie (D'Oliveira 1977:10). Tog was hulle huwelik alles behalwe vervelig! In teenstelling met Willem, het almal dadelik geweet wat Bettie dink en hoe sy oor

enige saak voel. Willem was egter ongetwyfeld "baas in die huis", wat stil-stil sy vrou kon "vasvat" wanneer hy gedink het dis nodig. Daar word vertel toe Willem en Bettie getroud is, Willem ingewillig het om Bettie haar sin te gee. Sy sou die eerste bruid in Jamestown wees wat met die "nuwerwetse gedoente van 'n trouring" sou trou. Maar toe hulle jongste dogter gedoop is, was Willem nie so inskiklik oor die "nuwerwetse en uitlandse idees" nie. Tot groot vermaak van die kerk en die gemeenskap en Bettie se verleentheid het hy viervoet vasgesteek toe dit by die baba se naam kom.

Bettie, beïnvloed deur 'n hoërskoolonderwyseres wat van mening was dat familiename outyds is, het besluit haar dogter se naam sou Leonie wees; dieselfde as dié van 'n heldin in een van haar storieboeke. Bettie was heimlik verheug dat geen "stoere Anna of Johanna of Susanna" aanspraak op vernoeming kon maak nie (Wagenaar 1974:86). Op 'n vraag van een van die Wagenaars wat die dopeling se naam sou wees, het Bettie beslis geantwoord: "Leonie." Toe daar na Willem se mening gevra is, het hy glo net kortaf "*mmmm*" gebrom.

Die Sondag met die doop sit die Vorsters op hulle gewone plek in die kerk. By die doopvont gee Willem die doopbrief vir die predikant en dié lees hardop die dogtertjie se name: "Margaretha Johanna Vorster!" Dit was duidelik Willem se rondte, maar tuis, so tussen bittere trane deur, was dit 'n ander storie (D'Oliveira 1977:8).

Willem het byna ongemerk uit die familiekring verdwyn. Namate siekte sy liggaam afgetakel het, het hy stiller geword en is in 1936, kort nadat Koot in die bediening bevestig is, oorlede. Op sy graf is 'n besondere steen in die vorm van 'n boomstam waaruit vyftien takke spruit, aangebring. Op elke tak is die naam van een van sy kinders geskryf. Net een tak is sonder naam. Dié van 'n seuntjie wat kort na sy geboorte dood is (Wagenaar 1974:88). Tog het Willem op sy stil en nederige manier vir sy kinders 'n groter lewensvisie gegee, wat tot op Koot Vorster se einde hom sou bybly, naamlik: "Jy leef nie vir jouself nie" (JDV).

Elizabeth Sophia (Bettie) Wagenaar

Baie staaltjies kan oor Bettie vertel word. By sommige was sy bekend vir haar "adelrige, hovaardige en astrante gedrag" (Louw 1994:41). Sy was "konserwatief en tradisievas" en was bekend vir haar kenmerkende gasvryheid en mededeelsaamheid (D'Oliveira 1977:9). Bettie was 'n wonderlike kok, met die noodwendige gevolg dat haar huis dikwels vol was van jongmense wat kom kuier het (Louw 1994:50). Koot onthou goed hoe sy ma se "ronde arms met 'n groot bakskottel deeg kon werk" (JDV). Ten spyte van die feit dat sy "veertien kinders moes versorg, boervrou was, heeldag lap en stop, tweemaal per week veertien brode bak in die buite-oond" het sy nooit die indruk geskep van "'n afgesloofde moeder van 'n groot gesin nie" (Wagenaar 1974:85). Inteendeel, Bettie was netjies, modieus en lief daarvoor om deftig aan te trek.

Bettie het gereeld gerou oor familie se afsterwe. Op 'n keer, tydens 'n rou, het Willem opgemerk dat sy eintlik goed lyk in swart. Hoogs tevrede met Willem se opmerking het sy nooit weer iets anders gedra as swart nie, darem soms met bypassende grys en wit. Bettie was op haar dag die besgeklede vrou in die

omgewing (D'Oliveira 1977:9). Die mense van Jamestown onthou haar soos sy Sondae kerk toe gestap het. Deftig in swart geklee met 'n wit kantkraag of beffie, die hoed modieus hoog op die kop, maar effens skuins, met 'n sluiertjie oor die oë en natuurlik stringe krale en lang hang-oorkrabbetjies. Sy was nooit sonder krale en bypassende oorkrabbetjies nie. Een van haar seuns het opgemerk: "Ma sal kerkklokke aan haar ore hang as sy net die goed te koop kan kry" (Wagenaar 1974:85). Na aanleiding van iemand se opmerking dat sy lelik lyk met 'n bril, het Bettie tot op haar sterfdag nooit een gedra nie. Dit, ten spyte van die feit dat sy so swaksiende was dat sy soms haar gesangeboek onderstebo gehou het (Wagenaar 1974:34).

Bettie se deftigheid was egter meer as ydele vertoonsug. Vir haar was dit die uitdrukking van trots en selfrespek. Trots was sy beslis en haar bekendste slagspreuk vir haar kinders was: "Koppe hoog hou hoor, koppe hoog hou al steek net 'n mens se neus se punt bo die water uit" (Wagenaar 1974:85). Die diepste vernedering en ontnugtering vir haar was dat haar predikantseun, Koot, tronk toe moes gaan en haar ander seun, John, "vir wie haar trane altyd anders geblink het", na 'n interneringskamp. Sy was vas oortuig dat haar eie familie, "Ouneef" regter NJ de Wet, nooit vir Koot tronk toe sou stuur nie, maar "Ouneef" het en daarby was hy nie baie simpatiek met Koot nie (vergelyk *Hoofstuk 5*). Toe Bettie dit hoor het sy haar lippe ferm opmekaar gedruk en gesê: "Ek sal hom nooit weer groet nie." Jare later het 'n familielid laat weet dat "Ouneef", toe waarnemende goewerneur-generaal, wou kom kuier en of hy haar die Woensdagmiddag kon besoek. Die Woensdag het sy deftig aangetrek en in die voorhuis gesit waar almal haar kon sien. Toe die gaste aanklop moes die huishulp oopmaak en sê sy is nie tuis nie (Wagenaar 1974:88).

Na Willem se dood in 1936 was die meeste kinders uit die huis en kon sy haar op die dorp vestig. Gou het Bettie bekend geword vir haar ruim hart en mededeelsaamheid. Stuur 'n dogter suurlemoene, kry elke buurvrou 'n paar; stuur een van haar seuns vleis, deel sy so ruim uit dat sy haarself afskeep. Haar huishulp was die getroue Emma, wie se groot kruis tant Bettie se koffie- en teedrinkery was. Werk iemand by haar in die tuin, moes koffie gegee word; klop iemand aan (dit het heel dikwels gebeur), moes koffie of tee bedien word. Bettie kon, soos in haar jong dae, vinnig opvlieënd raak en dan moes Emma deurloop. Omdat die kinders bang was Emma soek ander werk het hulle haar stilletjies 'n ekstra salaris betaal tot met Bettie se dood (Wagenaar 1974:87).

Bettie se einde, op Sondag 16 April 1950, was in ooreenstemming met haar lewe. Toe sy ernstig siek lê en dit duidelik was dat die einde kom, is al die kinders laat weet. Die Vrydag was Koot een van die eerstes wat opgedaag het. Voordat hy die siekekamer binnegegaan het, is hy versoek om haar nie te ontstel deur te sê al die kinders is laat weet nie. Koot het sy moeder beter geken en geweet dat 'n leuen onnodig sou wees. Toe hy instap het sy hom met helder oë aangekyk en gesê: "O, hulle het jou laat kom, maar dit is eintlik nog te gou. Dit sal nie nou al wees nie." Deur die loop van die naweek het die ander kinders opgedaag totdat nog net Oloff, die oudste, nie daar was nie. Sondag het hulle vir haar gesê hy sal eenuur daar wees waarop sy, getrou aan haar geaardheid, geantwoord het: "Sorg tog dat daar vir Oloff 'n lekker stuk ribbetjie in die oond is. Julle weet hoe lief die kind vir vleis is." Toe hy opdaag, het sy hom in haar arms vasgedruk. Daarna

het sy omgedraai en nie weer gepraat nie. Teen die aand is sy oorlede. Langs die boomstamgrafsteen van Willem is Bettie se beskeie graf. Op haar grafsteen staan die woorde van Spreuke 31: 10: "Wie sal 'n deugsame vrou vind? want haar waarde is ver bo korale" (Wagenaar 1974:88).

Godsdiens

Godsdiens was vir Bettie, soos asemhaal, deel van haar lewe en Sondae het sy gesorg dat haar kinders behoorlik Sondagskool kry (Louw 1994:51). Willem was 'n godsdienstige persoon wat sy kinders, volgens hulle eie getuienis, "volksgebonde en Christelik gefundeerd" opgevoed het (Wagenaar 1971:86). Niemand sou dit waag om te eet voor 'n lang gebed vóór die maaltyd of om op te staan voor 'n lang dankseggingsgebed daarná nie. Huisgodsdiens is na aandete gehou en die gebruik was dat die bediendes hulle by die gesin aansluit. Elke môre was daar 'n spesiale stiltetyd met ruim geleentheid vir gebed. Die Vorster-kinders het dus van jongs af godsdiens saam met hulle kos ingekry. Hulle het in 'n geborge en gelukkige huisgesin grootgeword waar almal groot liefde en respek vir hul ouers gehad het (D'Oliveira 1977:10).

Die NG Kerk het ook 'n groot rol gespeel tydens Koot Vorster se vormingsjare. Koot vertel self: "Ons geslag se herinneringe begin in die kerk. Ons familiebank was heel voor. Links van ons het oom Servaas Wagenaar gesit en hy kon sing! Reg voor ons aan die oorkant was die pastoriebank en ons het ons altyd verkyk aan die manier waarop die span Eatontjies ingekom het en in die bank neergeval het – so op die tippie" (Wagenaar 1974:83). Daar was ook diegene wat goed kon onthou hoe die "Vorster-clan" gereeld elke Sondag die kerk ingekom het tot by hulle bank voor in die kerk met die hele gemeente se oë op hulle. Veral latere jare toe Koot vakansies by die huis was en die prediking waargeneem het. Sulke dae was die hele dorp in rep en roer en was elkeen wat kon beweeg in die kerk (Louw 1994:98). Die feit dat hy uit 'n huisgesin gekom het wat intens betrokke was by die kerk en meelewend in die gemeente was, getrou dankoffers gegee het en by uitsondering nie 'n erediens bygewoon het nie, het beslis 'n enorme invloed op die jong Koot gehad. Dit is in sy ouerhuis waar hy 'n liefde vir die NG Kerk geleer het wat sy lewe lank hom sou bybly.

Die leraar wat sedert 29 Oktober 1899 die gemeente in Jamestown bedien het, was dominee William Loftie-Eaton. Koot Vorster onthou hom as 'n leraar wie se "suiwer diepsinnige preke vol Skrifwaarhede en lewenswyshede, 'n bietjie eentonig gelewer, 'n groot stempel op die gemeente afgedruk het" (Nel 1991:18). Sy erns met die gemeente se geestelike versorging, sy getroue huisbesoeke en katkisasieklasse het hom 'n beminde leraar in die gemeenskap gemaak.

'n Groot geleentheid vol pret en plesier was die jaarlikse Sondagskoolpiekniek wat plaasgevind het in 'n "leë kampong buite die dorpsgrense". Hier het die kinders hulle moeg gespeel met allerlei speletjies (Louw 1994:103). Die gemeentelike lewe was vir Koot en sy gesin 'n positiewe ervaring, gemeng met erns en humor. Hierdie afwisseling tussen erns en humor sou ook in Koot se latere kerklike lewe kenmerkend wees.

Afrikanerskap

Waar Bettie se mense, die Wagenaars, vurige ondersteuners van Botha en Smuts was, was Willem 'n vurige ondersteuner van Afrikanernasionalisme soos verwoord deur generaal JBM Hertzog. Hy het dan ook kort na die stigting van die NP in 1914 lid daarvan geword. Koot beskryf sy pa as "'n stoere Afrikaner wat een van die eerste mense in Jamestown was wat by die NP aangesluit het en *Die Burger* ontvang het". Willem se politieke belangstelling was lewendig en hy het dae deurgebring om verkiesingsuitslae te ontleed. Voor 'n algemene verkiesing sou hy uitreken hoe hy dink "ons mense" sou vaar en dit dan aan almal wat belangstel vertel. Willem het nooit "bioskoop" toe gegaan nie, behalwe as hy geweet het die verkiesingsuitslae sou op die skerm flits (D'Oliveira 1977:7).

Koot onthou dat sy vader se nalatenskap aan sy kinders 'n "vurige volksliefde" was. Tog was hierdie patriotisme nooit ten koste van andere nie. Dit word veral gesien in die respek vir gekleurde persone wat Willem by sy kinders ingeskerp het. Op die plaas het Koot, soos enige gewone boerseun, met dolosse en klei gespeel. Sy beste maat op die plaas was 'n swart seun, Basia. Koot en Basia het saam brame gesoek, klippe van die berg afgerol, en selfs sprinkane gebraai. Hy en Basia moes ook saam koring sny en aartappels uithaal. As Koot by sy pa gekla het dat daar genoeg "volk" was om die werk te doen, het Willem beslis geantwoord: "As julle nie leer om dit self te doen nie, kan julle nie eendag bevele gee en regeer nie." As kinders moes hulle ouer persone met eerbied en respek behandel, ook gekleurdes. "Outa Mandjie" kon selfs onder sekere omstandighede vir hulle 'n goeie loesing gee (JDV).

Koot Vorster het sy skoolloopbaan begin op 'n klein plaasskool in die omgewing van die plaas Predikantskop naby Jamestown. Alhoewel die ander kinders met donkiekarre moes ry, het die Vorster-kinders voetgeslaan. Die onderrigtaal was Engels en vir sterk Afrikanernasionaliste soos Koot, het dit gegrief. Koot onthou dat enigeen wat Afrikaans gepraat het, 'n bord gekry het wat om hulle nekke moes hang. Op die bord het gestaan "I must not speak Dutch". Daar is verwag dat die kinders mekaar moes "verklik", want die een wat die bord teen die lui van die laaste skoolklok gedra het, moes 'n duisend keer uitskryf "I must speak English at school" (Cronjé 1978:14; D'Oliveira 1977:12). Benewens die feit dat die praat van Afrikaans verbode was, moes die kinders ook *Rule Brittania* en *God save the King* in die sangklas sing. Vorster onthou hoe "ons rebelle" uit volle bors gesing het:

God save our gracious king
Wash him in paraffin
And put fire on him.

Toe Koot op 'n dag by sy pa gaan kla, vas oortuig dat Willem nie sulke laster teen Afrikaans sou toelaat nie, was hy ontnugter toe Willem se kortaf antwoord was: "As jy saam met die Engelse wil lewe en teen hulle wil veg, dan moet jy hulle taal leer." Daarmee was die saak afgehandel en Koot moes maar onder protes saam met die kinders *God save the King* en *Rule Brittania* sing. Hy het egter 'n slim plan bedink om sy straf te verlig deur vier potlode aan mekaar te

bind en *I must not speak Dutch* op een slag vier keer uit te skryf. Die poging om die Afrikanerkinders te verengels het net die teenoorgestelde uitwerking op die Vorster-kinders gehad. In plaas van verengels het hulle saam met baie ander jong Afrikaners eerder 'n volksliefde en volks-idealisme ontwikkel.

Dit word bevestig deur 'n insident baie jare later. Die BBC wou deur middel van die destydse SAUK 'n onderhoud met Koot Vorster voer. Vorster onthou dat veral twee vrae venynig en beskuldigend was: "Do you and your brother regard blacks as equals or inferior?" en "Why are you and your brother Afrikaner nasionalists?" Vorster het op die eerste vraag geantwoord: "Equal but different" en op die tweede het hy drie redes voorgehou: "My vader het ons geleer dat ons Afrikaners is en daarop trots moes wees. Van oudstryders het ek geleer hoe ons volk teen goudrowers tot die dood toe, soms 'n marteldood, moes stry en dit het ons Nasionaal gemaak. Derdens het julle pogings om ons te verengels van my 'n rebel gemaak."

Hierdie sterk, byna verbitterde gevoel teenoor alles wat Brittanje verteenwoordig, is uit die ouerhuis gevoed. Bettie het haar kinders van jongs af geleer dat mens trots moet wees op die volk waaraan jy behoort (Wagenaar 1971:86). Hierdie volksliefde, geleer aan moedersknie, sou die res van hul lewe die Vorster-kinders bybly. Bettie het die volksliefde by haar kinders verder versterk deur verhale en staaltjies uit die Tweede Vryheidsoorlog (Cronje 1978:14). Koot onthou hoe Bettie op 'n inspirerende wyse hulle kinders laat deel het in die "romantiek van die heldestryd". Sy het hulle vertel hoe sy vir die boere koffie gemaak het en hoe generaal Smuts by oupa Wagenaar 'n broek gebedel het (JDV).

Koot onthou dat een van hulle gunstelingboeke *Hoe zij stierven* was, wat gehandel het oor die boere wat in die Tweede Vryheidsoorlog deur die Engelse tereggestel is. Na huisgodsdiens en melk het die Vorster-kinders elke aand 'n gedeelte uit dié boek gelees. "Nadat ons gebad en gebid het, het ons op 'n groot dubbelbed gaan sit en dan het die oudste begin lees totdat sy stem van emosie breek. Dan het die volgende een oorgeneem totdat hy ook nie meer verder kon lees nie. En dan die derde, totdat ons op die ou end almal op die bed sit en huil het, ons harte seer-moeg van die boere se worstelstryd. Ons het almal baie verbitterd gevoel oor die onregverdigheid van die oorlog en oor wat die oorlog aan ons Afrikaners gedoen het. Die Engelse was die vyand en die boere ons helde" (D'Oliveira 1977:12). Die boereoorlog is ook in menige geveg langs die Skulpspruit by Jamestown oor en oor geveg. As dit nie met kleilat was nie, was dit met die vuiste. Koot onthou goed dat hy op 'n keer sy vuisgeveg gewen het, maar die Engelse kant was ontevrede en daar moes weer geveg word. Koot se "Engelse teëstander" had reeds 'n "blouoog en geswelde oorlel". Dit het gehelp dat hy 'n oorwinning vir die boere kon verseker (JDV).

'n Vrystater, 'n sekere oom De Wet, wat vir 'n tydjie grond by hulle gehuur het, het die Tweede Vryheidsoorlog ook vir die Vorster-kinders laat leef. Hulle het elke aand ver geloop om na dié oom se stories te luister. Soms het die kinders doodernstig saam met hom geveg en ander kere lekker gelag. By oom De Wet het Vorster ook vir die eerste keer gehoor van die verskrikkinge van die Tweede Vryheidsoorlog. Saam met Willem en Bettie het dié oom, volgens Vorster, "vaderlandsliefde en patriotisme in ons harte geplant en op ons gemoedslewe afgedruk" (JDV). Vir Bettie was dit belangrik dat haar kinders moes weet waar hulle

wortels lê. Sy het gereeld vertel van die "dapper, trotse mense wie se bloed in hul are vloei" (Wagenaar 1974:86). Daar was oupa Piet Wagenaar wat in 1840 by Witkop ingetrek het en man-alleen 'n klomp trekboere met die sambok verjaag het. Daar was Louw Wepener, die held van Thaba Bosiu. En hulle is gedurig ingeprent dat hulle direkte afstammelinge is van goewerneur Zacharias Wagenaar. Eers na haar dood het een van haar kinders per abuis ontdek dat hulle stamvader van nederige afkoms en glad nie familie van die goewerneur was nie, en dat Louw Wepener eintlik maar baie verlangs familie was (Wagenaar 1974:87).

Koot Vorster vertel die eerste keer toe hy voor "die ding wat mense politiek noem" te staan gekom het, was toe hy op 'n keer saam met sy vader dorp toe was. Dit was Willem se gewoonte om eers reguit na die poskantoor te gaan waar hy altyd die jongste nuus van Tom le Roux, 'n ou vriend van hom, gehoor het. Op die spesifieke dag het almal hartseer gelyk. Op straat het groepies mense diep en ernstig gefluister. Toe Willem by die poskantoor uitstap het hy hoogs in sy skik gelyk. Koot kon dit dadelik raaksien. Koot vertel: "Onthou nou, hy het nooit met sy gevoelens te koop geloop nie, dus moes hy baie ingenome met iets gewees het. Nadat ek die hekkie net buite die dorp toegemaak het, vra ek: "Pa, hoekom lyk Pa so bly en die ander mense so treurig?" Hy antwoord: "My seun, Botha is dood. Nou sal ons volk weer regkom." Dit was hoe sterk sy gevoelens oor dié dinge was" (D'Oliveira 1977:8). Hierdie gebeurtenis het vir Vorster nie net onder die indruk gebring van die diep politieke verskille onder Afrikaners nie, maar terselfdertyd is die vryheidsideaal van die Afrikaner in sy hart ingeplant (JDV). In die klein gemeenskap van Jamestown was kerk en volk nou verweef. Die verweefdheid en solidariteit tussen die NG Kerk en Afrikanervolk is nêrens beter ervaar en beleef as tydens die jaarlikse Geloftefees op 16 Desember nie. Van vroeg af het feesgangers met ossewaens na die feesterrein op Witkop gegaan waar hulle op die rand van die kloof 'n groot laer getrek het. Toesprake is gou vergeet, want die hoogtepunt was die aanval op die laer. Kinders en jongmense het vanuit die kloof met 'n wilde geskreeu op die laer afgestorm terwyl daar met 'n paar loskruitpatrone uit die laer geskiet is. Daarna is 'n dankdiens gehou en met die terugtog begin, "diep tevrede met die wete dat ons aan 'n volk behoort wat in donker dae deur God uitgered is" (Wagenaar 1974:87).

Leierskap

Teen die tyd dat Koot Vorster die laerskool verlaat het, was sy lewens- en wêreldbeskouing in 'n groot mate vasgelê en gevorm. Willem se grootste ideaal was dat al sy kinders "so ver as moontlik moes leer en so goed as moontlik voorbereid moes wees vir die stryd van die volk". Hy het hulle dikwels vertel "sy erfporsie aan hulle is 'n goeie opvoeding". Die laaste pak slae wat 'n seun van hom gekry het, was omdat hy nie wou leer nie (Wagenaar 1974:86).

Omdat goeie opvoeding vir Willem en Bettie belangrik was, het hulle per ossewa na Sterkstroom verhuis waar 'n goeie hoërskool was. Koot begin sy hoërskoolloopbaan in 1924 aan die hoërskool op Sterkstroom. Hy word as die "ideale student" beskryf deur Gert Botha, sy matriekonderwyser. Een van die onderwysers wat 'n bepalende invloed op Koot gehad het, was sy Geskiedenisonderwyser,

meneer René Immelman. Hy het die gawe gehad om geskiedenis te laat leef en as aanmoediging vir elke matrikulant wat 'n A-simbool behaal het, het hy £5 geskenk. Koot se liefde vir Geskiedenis (en dalk die feit dat hy later in Kerkgeskiedenis gespesialiseer het) kan teruggevoer word na die invloed van hierdie onderwyser (Louw 1994:104). Sy dogter, Hannie, onthou dat haar pa tot met sy dood, as hy saans nie kon slaap nie, van die vroegste geskiedenis vir homself opgesê het. Op dié manier het hy sy geheue en verstand skerp gehou.

Op kulturele gebied het Koot uitgeblink in die debatskompetisies (Cronje 1978:15). Op die terrein het sy "lieflingsonderwyser", GJJ van der Westhuizen, meer vir hom gedoen as net skoolhou. Hy het Koot voorberei vir die lewe. Koot het hom beskou as 'n skoolmeester in die ware sin van die woord. As 'n knap spreker het Van der Westhuizen hom daarop toegelê om Koot te leer debatteer en notules te skryf. Van der Westhuizen was voorsitter van die Debatsvereniging en CSV en Koot sekretaris van albei (JDV).

Skoolmaats onthou Koot as 'n "ernstige en besadigde seun". Anders as sy broers Izak en John was hy nooit "ligsinnig en beslis nie sosiaal nie". Sy klasmaats kan nie onthou of hy ooit eers in 'n meisie belang gestel het nie. Alhoewel daar nie destyds iets soos 'n klaskaptein was nie, het Koot uitgestyg as 'n leier wat respek afgedwing het. Sy skoolmaats onthou hom vir "die goeie voorbeeld wat hy gestel het as 'n besadigde Christenleier, sy netjiese persoon en sy mooi en netjiese handskrif (Louw 1994:105-106). Tog was daar by Koot nie 'n gebrek aan kattekwaad nie. 'n Meneer Muller het 'n "rekordsprong" gegee nadat Koot 'n klapper in die chemieklas afgeskiet het. Dalk was die rede vir Koot se goeie geheue oor die saak die "bontstaan" in die "kleinkamertjie" na die sprong (PV 1/2/41/1/5).

Alhoewel Koot nooit 'n uitblinker in sport was nie, het hy met entoesiasme daaraan deelgeneem en was selfs op 'n stadium rugbykaptein. Koot vertel dat hy swaar gelewe het in die skrum tussen die "knewels wat al baarddraers was" (PV 1/2/41/1/5).

Roeping

Alhoewel Koot baie goed was in Wiskunde en dit op 'n stadium selfs oorweeg het om verder in die natuurwetenskappe te studeer, was sy eerste liefde godsdiens en geestelike sake. Vir sy skoolmaats was dit 'n uitgemaakte saak dat hy predikant sou word en Koot self het iewers in hierdie jare ook tot die oortuiging gekom dat hy niks anders as 'n bedienaar van die Goddelike Woord wou wees nie (Louw 1994:107). In 1927 het Koot sy skool verteenwoordig by 'n CSV-konferensie te Queenstown. Hy het later getuig dat die Here hom daar in die NG Kerk van Queenstown tot die bediening geroep het. Dit was so 'n duidelike en werklike ervaring dat dit sy lewe "radikaal" verander het (JDV).

Die feit dat Koot se ouers hom in hierdie groot besluit onvoorwaardelik gesteun het, kan toegeskryf word aan 'n gebeurtenis wat hulle oortuig het dat die Here hom vir groot dinge bestem het. Bettie het hom eers jare later die besonderhede hiervan vertel. Sy vertel dat Koot as jong seuntjie "gesterf het". Terwyl sy vader dorp toe reis om die nodige reëlings vir sy begrafnis te tref, het Bettie ernstig gebid en gepleit dat die Here sy lewe moes spaar. Indien die Here haar gebed verhoor, het sy beloof, sou hy eendag as predikant gaan studeer.

Toe Willem terugkom op die plaas, was die verrassing en blydskap groot toe die seun wat die dokter dood verklaar het, leef. Willem is terug dorp toe om die dokter te roep, maar dié wou dit nie glo nie en hulle moes 'n ander dokter inroep. Met die voltooiing van sy skoolloopbaan in 1927 op Sterkstroom het die jong Koot Vorster na Stellenbosch vertrek om in 1928 in te skryf vir die graad BA Admissie met die oog daarop om 'n bedienaar van die Woord te word in die NG Kerk (Cronjé 1978:14).

Samevatting

Koot Vorster onthou sy ouerhuis as "'n huislewe met 'n vaste patroon, volksgebonde en Christelik gefundeerd" (JDV). Die gelukkige huislike omstandighede en hegte gesinsbande het 'n groot invloed gehad op sy positiewe lewenshouding en sy Christelik-nasionale lewens- en wêreldbeskouing. Die lyding van die Afrikaner in die Tweede Vryheidsoorlog, tesame met die Britse imperialisme soos vergestalt deur die verengelsing wat hy op skool ondervind het, het 'n onuitwisbare indruk op hom gelaat. Die roeping wat hy in matriek van die Here ontvang het om bedienaar van die Goddelike Woord te word, het regdeur sy hele lewe hom bygebly. Koot Vorster getuig toe hy jare later "deur diepte en donker heen moes gaan", het hierdie roeping nooit vervaag nie. Dit, tesame met sy vaste godsdienstige oortuigings, het sy denke en optrede in die toekoms bepaal. Dit alles blyk belangrike faktore te wees wat gehelp het om Koot Vorster se menswees te vorm (JDV).

HOOFSTUK 2

IN DIE EIKESTAD, 1928-1934

Toe die jong Koot na Stellenbosch vertrek het, was dit vir hom in meer as een opsig 'n "verbysterende ervaring". Hy het nie net die eerste keer die Groot Karoo gesien nie, maar was ook verstom deur die asemrowende berge van die Boland. Daarby was hy as kind van die Stormberge beïndruk deur die "honderde slim studente wat oor dinge gepraat het waarvan hy nog nooit gehoor het nie" (Vorster 1982:331). Gedurende sy studiejare in die Eikestad het die jong Koot Vorster ondervind dat die Calvinistiese lewens- en wêreldbeskouing wat gevorm is in sy ouerhuis dieper by hom ingeskerp word. Volgens 'n studente maat, FJM Potgieter (Potgieter 1979:272), die later bekende professor in dogmatiek aan die Universiteit van Stellenbosch, was Vorster 'n "buitengewoon begaafde student" wat te midde van die krisis wat die Du Plessis-saak in Stellenbosch veroorsaak het, genoodsaak was om 'n keuse te maak vir 'n teologiese uitgangspunt wat sy hele bediening sou bepaal.

Die opkoms van neo-Calvinisme in die dertigerjare

Die krisis rondom die uitsprake van professor Johannes du Plessis het nie oornag ontstaan as 'n kortstondige meningsverskil onder teoloë nie, maar het 'n lang aanloop gehad "wat die kerk in sy fondamente geskud het" (Hofmeyer 1986:6). Die sogenaamde Du Plessis-saak was die noodwendige gevolg van 'n paradigmaskuif in die NG Kerk sedert 1905 en het saamgeval met die hersteljare van die Afrikaner na die Tweede Vryheidsoorlog. Hierdie kerklike stryd moet ook gesien word in die lig van die wêreldwye intense stryd in kerke tussen die sogenaamde teologiese fundamentalisme en modernisme. 'n Stryd wat selfs vandag nog net so intens in die NG Kerk woed. In Nederland, byvoorbeeld, het die teologiese stryd tussen fundamentalisme en modernisme, veral rondom skrifbeskouing, gelei tot die sinode van Assen in 1926 waar Geelkerken geskors is vanweë sy beskouing rondom die historisiteit van Genesis 1 tot 3. Selfs in die VSA het die skote geklap tussen die moderniste en fundamentaliste oor Skrifbeskouing (Hofmeyer 1986:6).

Oorspronklik het Afrikaners wat verder wou studeer die Universiteit in Utrecht bygewoon waar die invloed van Van Oosterzee en Doedes van die Hervormde Kerk sterk was. Gaandeweg het die studente van die NG Kerk verkies om eerder by die Vrije Universiteit van Amsterdam te studeer waar hulle sterk deur Kuyper en Bavinck se teologie beïnvloed is, veral rondom Kuyper se "pluformiteitsgedagte en soewereiniteit-in-eie-kring" (Hofmeyer 1986:8). Tot en met 1909 het slegs drie predikante by die Vrije Universiteit van Amsterdam ingeskryf, maar tussen 1910 en 1919 het sewentien predikante aan hierdie universiteit studeer teenoor

slegs ses by Utrecht. Tussen 1910 en 1952 is vyftien van die studente aan die Vrije Universiteit as professore by die NG Kerk se fakulteite aangestel. Dit dui op 'n merkbare teologiese skuif binne die NG Kerk (Deist 1986:41).

Johannes du Plessis was, ten spyte van sy omstredenheid, 'n "geliefde mens" wie se gewildheid saamgehang het met "Christelike hoflikheid, vriendelikheid en bedagsaamheid". Daarby was hy 'n briljante teoloog wat deur beide die Universiteit van Kaapstad en die Universiteit van Skotland met die *honoris causa* toekenning vereer is. As predikant het hy geseënde werk in die gemeentes Zastron en Kaapstad verrig met sy ernstige prediking en gedissiplineerde werkkrag. Hy was ook Sendingsekretaris van die Kaapse Kerk wat verskeie sendingstasies binnelands sowel as in die buiteland besoek het. Daarby het Du Plessis die vasteland van Afrika drie maal deurreis. Van die weskus by die begin van die Nigerrivier na Mombassa, terug na die mond van die Kongorivier en daarna weer ooswaarts tot aan die Zambesi-rivier.

Hy was wyd belese en 'n uitstekende joernalis met 'n gemaklike skryfstyl en 'n vlymskerp pen, sy latere doofheid ten spyt (Van der Watt 1987:163-165). Du Plessis het hom tuisgevoel in die evangeliese vroomheidstradisie van die laatnegentiende eeu binne die NG Kerk, met die klem op sonde, bekering, heiligmaking, die Heilige Gees, gebed en sending (Hofmeyer 1986:6). Du Plessis het hom teologies geskaar by die Utrechtse skool wat, volgens hom, opvolgers van die réveil was wat in die laaste helfte van die vorige eeu so 'n groot rol met betrekking tot die evangeliese rigting in die NG Kerk gespeel het.[1] As redakteur van *Die Kerkbode* en later van *Het Zoeklicht*, het Du Plessis 'n ruimer verstaan van die teologie bepleit binne die breë konteks van die negentiende-eeuse réveil.

Teenoor Du Plessis het persone soos EE van Rooyen en DR Snyman gestaan wat vasgehou het aan die sogenaamde regsinnige of konfessionele rigting soos voorgestaan deur die Vrije Universiteit van Amsterdam (Snyman KB 20/11/1929).[2] Dit was veral EE van Rooyen wat 'n geweldige invloed op die jong Koot Vorster se teologiese ontwikkeling sou uitoefen. Esias Engelbertus van Rooyen was saam met DF Malan mede-leraar in Montagu en later in De Nieuwe Kerk, Kaapstad voordat hy na Nederland is om onder leiding van H Bavinck by die Vrije Universiteit te promoveer met die proefskrif 'Het Scepticisme van David Hume'.

In 1919 volg hy professor JI Marais op as dosent by die kweekskool in Stellenbosch. Hy doseer Ou Testamentiese vakke en Apologetiek. Benewens die feit dat hy op verskeie kerklike kommissies dien, was dit sy taak om die twaalf klein profete in Afrikaans te vertaal vir die 1933-Bybelvertaling. Van Rooyen was mede-stigter van *Die Ou Paaie* en later *Die Gereformeerde Vaandel* (GV 1948:2; PV 1/2/1/1).

Van Rooyen en Snyman het Du Plessis se "liberale Skrifbeskouing" en "historiese kritiek" as 'n nuwe gevaar vir die waarheid van die evangelie gesien. Om Du Plessis se *Het Zoeklicht* te bestry, stig Van Rooyen en Snyman (as eerste redakteur) *Die Ou Paaie*. Dit het verskyn van 1926-1932, waarna dit voortgesit is onder die naam *Die Gereformeerde Vaandel* met DG Malan as eerste redakteur. Die publikasie is moontlik gemaak deur die Pieter De Waal Neethlingfonds. Pieter De Waal Neethling het te midde van die Du Plessis-saak in 1932 £10 000 geskenk vir die instandhouding en oprigting van 'n teologiese tydskrif wat die

Calvinistiese lewens- en wêreldbeskouing, soos vervat in die 'Drie Formuliere van Eenheid', kan "verklaar, verstaan en verdedig". Koot Vorster was nie net 'n trustee van die fonds nie, maar het ook jare lank op die redaksie van *Die Gereformeerde Vaande*l gedien.

Die doel van *Die Gereformeerde Vaandel* was drieledig. Eerstens om die "konfessionele standpunt van ons kerk te handhaaf", tweedens om "hierdie fondament te bestendig en daarop voort te bou" en laastens om "alle dwalinge" in die kerk te bestry. Op 22 Mei 1959 het die trustees en redaksie van *Die Gereformeerde Vaandel* (JJ Müller, EP Groenewald, HDA du Toit, JD Vorster en TN Hanekom) in Bloemfontein besluit om 'n nuwe teologiese tydskrif te stig vir die NG Kerk, naamlik die *Nederduitse Gereformeerde Teologiese Tydskrif* waarby *Die Gereformeerde Vaandel* ingelyf is (PV 1/1/7/4/1; Van Rooyen GV 1933:2; PV 1/1/7/4/1).

Reeds in die eerste uitgawe het *Die Ou Paaie* swaarde gekruis met *Het Zoeklicht* deur te verklaar dat die blad primêr ten doel gehad het om 'n positiewe prinsipiële standpunt in te neem teen "die stroom van vrysinnigheid en afwykende rigtinge en die gety van liberalisme" in die NG Kerk (Snyman 1926:1). Die stigters van *Die Ou Paaie* het hulle geroepe gevoel om op "teologiese gebied spykers met koppe in te slaan" en sonder twyfel aan te toon dat die "reeds bewandelde ou paaie tog die beste is" (Van Rooyen 1926:25; PV 1/1/6/2/3).

Hierdie kerkstryd was spoedig onsmaaklik en persoonlik en het die saad gesaai vir 'n hewige broedertwis binne die NG Kerk. Van der Watt wys daarop dat die NG Kerk in die Vrystaat konsekwent die Kaapse sinode in sy optrede gesteun het en selfs sover gegaan het om predikante wat na die Vrystaat beroep is, 'n spesiale formulier te laat onderteken waarin bely word dat die Bybel die Woord van God en in alle dele onfeilbaar is. Daarby moes die leraar deur sy handtekening "dwalinge" verwerp, byvoorbeeld dat die Ou Testamentiese geskiedenis onderwerp moes word aan die "rekonstruksieteorie van die Hoëre Kritiek".

Die NG Kerk in Transvaal was op die oog af meer simpatiek teenoor Du Plessis as die NG Kerk in die Vrystaat. Na afloop van die Du Plessis-saak het die Transvaalse sinode in 1934 ernstig begin werk aan 'n eie teologiese fakulteit. Naas die ander besware teen Stellenbosch se kweekskool was een van die "ernstigste besware" die hantering van die Du Plessis-saak (Van der Watt 1987:169-170;183).

Die stryd tussen Johannes Du Plessis en die kuratorium het daartoe gelei dat die kuyperiaanse neo-Calvinisme binne die NG Kerk 'n stewige vastrapplek gekry het. Dié teologiese keuse van die NG Kerk sou die pad oopmaak vir die verbroedering tussen die NG Kerk en die NP met die oog op die welsyn van die Afrikaner (Deist 1986:61).

Vorster se belewenis van die Du Plessis-saak

As student het Koot Vorster hom gou onderskei as "iemand wat onverskrokke 'n standpunt kan stel" (Brown 1979:271). Veral senior studente soos P De Vos Grobbelaar en HJC Snyders het die jong Koot gehelp om "aan die Woord van God vas te hou en die geloof in Jesus Christus te behou" en nie soos sommige van sy klasmaats "alles oorboord te gooi nie" (Vorster 1982:331). Koot Vorster het dit hom ten doel gestel om gou op hoogte van sake rakende die stryd aan die

kweekskool te kom, want daar is "baie geredeneer, gepraat en gestry" en "wie wou saampraat, moes hom op die hoogte stel en vir homself rekenskap gee" (Vorster 1982:333).

Sommige studente het die kerkstryd as negatief ervaar en het selfs "weens die onverkwiklike en soms pynlike nasleep van die saak akademies daaronder gely, deurdat dit die ywer vir teologiese studie gedemp het" (Hofmeyer 1986:8). Dit was egter vir die jong Koot Vorster ondenkbaar om op die kantlyn te bly sit. Ten spyte van al die bitterheid en verdeeldheid onder die studente was die positiewe kant van die kerkstryd vir hom dat die studente "moes studeer om grond onder hulle voete te kry en die geloof te behou of om te stry en nie die tweede beste daarvan af te kom nie" (Vorster 1982:334).

Dat hierdie tyd vir Koot geweldig vormend was en dat hy dit ook as 'n geloofstryd beleef het, getuig hyself: "Manne is in daardie jare gevorm en gebrei. Dit het soms meer as moed gekos om jou man te staan. Geloofsoortuiging en die genade van die Here het krag gegee. Die stryd was heftig en die verleiding van die Bose so groot dat van my eie klasmaats ongelowig geword het. Jy moes glo, getuig en stry of ondergaan" (Vorster 1982:335). Vorster sou intens meeleef met die verloop van gebeure en fel kant kies teen diegene wat Du Plessis ondersteun het.

Vorster se eerste kennismaking met die kerkstryd in die Eikestad was in 1928. Pas na sy aankoms op Stellenbosch moes Koot belydenis van geloof aflê onder leiding van die bekende dominee AF Louw. Een aand het Louw vir die klas vertel "dat Jesus net die kennis van sy tyd gehad het en dat hy met historiese feite kon dwaal". Koot het hom in die klas "heftig teëgestaan" toe Louw hom wou oortuig. Van die ouderlinge het te hore gekom van die "opskudding" in die belydenisklas en gevra dat Vorster 'n klag teen Louw voor die kerkraad lê. Maar Koot het wyslik besluit dat hy as "matrikulant, wat pas van 'n klein plekkie kom", die saak daar moes laat, alhoewel hy en Louw "later weer oor dié saak by mekaar sou uitkom" (Vorster 1982:332). Aan die kweekskool op Stellenbosch het die "piëteit wat hy vir sy ouers gehad het, ook sy optrede teenoor sy leermeesters gekenmerk" (Potgieter 1979:272). Hiervan getuig sy byna kollegiale en intieme vriendskap met EE van Rooyen. Ben Marais het later laat blyk dat hierdie "Van Rooyen-Vorster kombinasie" se "broederlike verhouding" tydens die Du Plessis-saak nie net opvallend nie, maar ook 'n "groot bron van irritasie" vir Du Plessis se ondersteuners was (Louw 1994:110). Vorster en Van Rooyen het nie net dieselfde oortuigings gedeel nie, maar het in mekaar geesgenote gevind. Daarom is dit te begrype dat Vorster nie net op EE van Rooyen se versoek jare later sy begrafnisdiens gelei het nie, maar ook sy doktorale proefskrif aan Van Rooyen se nagedagtenis opgedra het.

So aangenaam as wat Vorster se verhouding met Van Rooyen was, so vyandig was sy houding teenoor Johannes du Plessis (Louw 1994:113) Koot Vorster se lewens- en wêreldbeskouing het radikaal verskil van dié van Du Plessis. Dit was vir Vorster "skokkend" om van Du Plessis te hoor "dat daar foute in die Bybel is, dat die Bybel nie Gods Woord is nie, maar dat Gods Woord in die Bybel is". Verder was Koot ontsteld oor Du Plessis se siening dat die inspirasie van die Heilige Gees net oor die saligmakende inhoud van die Bybel gaan en dat Jesus foutiewe uitsprake gemaak het omdat Hy ook in sy aardse lewe kon fouteer. Du Plessis

Professor EE van Rooyen,
Koot Vorster se mentor en vriend.

was ook oortuig dat die geskiedenis van Jona 'n allegorie is. Daarby het Du Plessis die "Hoëre Kritiek" as metode van eksegese aanvaar en dié Skrifkritiek toegepas ten einde te bepaal wat in die Bybel die geïnspireerde Woord van God was. Tot Koot se "grootste verbasing" is Du Plessis deur die ring op hierdie aanklagte vrygespreek (Vorster 1982:332).

Ben Marais wat 'n jaar na Vorster op kweekskool was, vertel dat almal wat min of meer 'n probleem met Du Plessis gehad het, na Koot Vorster opgesien het vir leiding. Tog was daar groot ongelukkigheid onder sekere van die studente oor Koot se gesindheid teenoor Du Plessis. Vir Ben Marais, wat ook nie in alles met Du Plessis saamgestem het nie, was die optrede van studente soos Koot Vorster, "wat hy as 'n intelligente student" beskou het, onaanvaarbaar en dit het tot groot onsmaaklikheid in die klas gelei (Louw 1994:114). Na die hofbeslissing ten gunste van Du Plessis is die Kaapse sinode in 1932 byeengeroep om te beslis oor die toekoms. Koot het "'n voorgevoel gehad dat iets heel besonders sou gebeur". Op Woensdag 9 November het hy "die ontoelaatbare en ongeoorloofde daad gepleeg waaroor hy nog nooit jammer gevoel het nie". Dit was om sy klasse vir die dag te "bunk" en met die trein Kaap toe te reis vir die "onvergeetlikste ervaring van sy soms veelbewoë kerklike loopbaan" (Vorster 1982:333).

Dat hierdie sinodesitting 'n diep indruk gelaat het op die gemoed van die jong Koot is duidelik te sien in die dramatiese detail waarmee hy dié gebeure beskryf het. Veral die persoon van dominee GJ Hugo, "die beste moderator wat ons kerk nog gehad het", het 'n blywende indruk op hom gemaak. "Hy was lank en maer, blas van kleur, swart hare en swart baard en swart oë met 'n lang swart toga aan. Al wat wit was aan hom, was sy bef en 'n klein wit papiertjie in sy hand." Toe hy die voorsitterstoel oorgee om te praat, "kon jy 'n speld hoor val, mense het skaars asemgehaal". Hugo het 'n voorstel gemaak wat kerkskeuring voorkom het en tot voordeel van Du Plessis was. Die professor se dienste aan die kweekskool sou beëindig word en as blyke van die hoë waardering vir die belangrike dienste wat Du Plessis in meer as een opsig aan die kerk gelewer het, ontvang hy sy volle vergoeding met voordele.

Die reaksie van die sinode op die voorstel het gewissel van "smart en droefheid, teleurstelling, opstandigheid en verslaentheid" tot "emosionele opgewondenheid". Nadat 66 sprekers aan die bespreking van die voorstel deelgeneem het, is die voorstel met 217 teen 111 aanvaar. Koot se belewenis van daardie dag was "die Here het wonderlik gelei. Die suiwerheid van die leer is gehandhaaf

en die staat is nie gerepudieer nie!" Daarteenoor het die ondersteuners van Du Plessis die sinodale besluit as onchristelik, oneties en vernederend beskou. Hulle het gepleit dat Du Plessis hom nie daarby moes berus nie. Tot sy krediet het Du Plessis die aanbod van die sinode aanvaar en daarmee saam het rus en vrede gekom (Vorster 1982:333-334).

Na hierdie sinode was Koot betower deur die dinamiek van sinodale vergaderings, veral omdat dit "nie maklik was om te hanteer en beheer nie". Koot vertel hoe die vergadering "soveel uit dominee GJ Hugo geneem het" dat hy dikwels die vergadering verlaat en 'n bietjie op die sofa in die moderatuurskamer gaan rus het. "Toe ek in 1953 op die moderatuur gekom het was die sofa nog daar." Vorster vertel ook 'n staaltjie oor ene dominee WN van der Merwe wat op 'n dag dwars en moeilik was en geweldig skerp deur die moderator tereggewys is. Toe iemand dominee Hugo die aand vra of hy nie "ou broer Willie te hard aangepak het nie", het dominee Hugo met 'n "salige uitdrukking op sy moeë gesig" gesê: "Ja broer, en ek is menslik genoeg om vir jou te sê ek het dit geniet ook!" (Vorster 1982:335).

As 'n uitvloeisel van die Du Plessis-saak het 'n groep studente in Koot se derdejaar 'n konfessionele studiekring gestig met die primêre doel om belydenisskrifte te bestudeer. Tweespalt onder die studente aan die kweekskool het daartoe gelei dat sommige studente in 1934 'n klag by die professore gelê het oor dié groep. Hulle het aangevoer dat die groep, waarvan Koot toe voorsitter was, diskrimineer teen studente wat nie lid van die studiekring is nie. Hulle het ook beweer dat die kerk teen hulle "prejudiseer" en sodoende "tweedrag in die kweekskool veroorsaak". Koot en sy vriend, FJM Potgieter, het die studiekring se saak gestel en hulle is deur die professore gelyk gegee (Vorster 1982:336).

Dat die stof nie dadelik na die sinode gaan lê het nie getuig van 'n insident gedurende 1934 toe Van Rooyen Koot versoek het om hom "dadelik na tee in sy studeerkamer te spreek". Alhoewel hulle klas gehad het in Dogmatiek by professor BB Keet het Vorster op Van Rooyen se aandrang die klas "gebunk". Koot vertel dat Van Rooyen in trane uitgebars het nadat hy, van Rooyen, die studeerkamer binnegekom het. "Ek was verslae en het aanhou sê: 'Wat is verkeerd, professor? Sê tog wat is verkeerd!' Na 'n lang tyd kon hy praat en het snikkend gesê: 'Koot, ek voel vandag soos ek nog net eenmaal in my lewe gevoel het en dit is toe ek my seuntjie, my enigste seuntjie, voor my in die kis sien lê het'." Daarop het hy vertel dat sy vriend en mede-stryder, DR Snyman, Du Plessis verskoning aangebied en bely het dat hy nie altyd die stryd met "suiwer motiewe gestry het nie".

Van Rooyen was ontsteld omdat hy voor "die Here oortuig was dat hy die saak met suiwer motiewe gestry het". Alhoewel Snyman nie sy teologiese standpunte prysgegee het nie, wou hy die lug tussen hom en Du Plessis suiwer. Hierdie versoenende gebaar het daartoe gelei dat Du Plessis beoog het om 'n bekentenis aan die kerk te doen dat sy standpunte nie noodwendig reg was nie. Sy ondersteuners het hom tot "stilswye gemaan" en voordat daar verder iets aan die saak gedoen kon word, is Du Plessis skielik in 1935 oorlede (Vorster 1982:337-338).

Professor du Plessis se ondersteuners het ná sy dood 'n standbeeld van hom opgerig. Dit was 'n klein beeld uit pienk marmer, volgens Vorster het dit amper soos 'n boeteling gelyk, met 'n groot granietsuil met die onderskrif: 'God verdedig die reg'. Die standbeeld het eers op die hoekerf van Charlie Neethling gestaan, maar is later na die Fillomore-gebou verskuif. Selfs Du Plessis se stand-

beeld was omstrede. Kritiek is deur Van Rooyen uitgespreek omdat 'n "Rooms-Katoliek" die beeld gekap het, "want as Du Plessis iets was, dan was hy anti-Rooms".

Jare later het AF Louw hom, voor sy aftrede, daarvoor beywer om die standbeeld na die kweekskool te verskuif. Hy het met Koot Vorster, toe voorsitter van die kuratorium, daaroor gepraat, maar Vorster se onmiddellike reaksie op die versoek was: "Dominee, oor my dooie liggaam. Die dag as die kerk dit toelaat, sal dit beteken dat hy 'n streep trek deur sy besluit van veroordeling oor die dwaalleer van professor du Plessis. En ek is nie daartoe bereid nie." GBA Gerdener en later ook die munisipaliteit het die skuif van die standbeeld bepleit, maar tot met sy aftrede het Vorster die verskuiwing teëgestaan (Vorster 1982:339).

Vorster se vroeë tipering van Calvinisme

In watter mate het die Du Plessis-saak 'n invloed op Koot Vorster se teologiese ontwikkeling gehad? Om dié vraag te beantwoord, moet gekyk word na twee artikels wat hy as teologiestudent geskryf het. Te midde van die kerkstryd verskyn daar in Mei 1933 in die reeds gemelde anti-Du Plessis blad, *Die Gereformeerde Vaandel*, 'n artikel van Vorster met die tema: 'Is die beginsels van die Oxford-groep verenigbaar met die Calvinistiese lewens- en wêreldbeskouing?'. In Augustus 1934, enkele maande voor sy eindeksamen, publiseer Vorster nog 'n artikel met die opskrif 'Calvinisme as vertolker van die leer van Christus'.

Die eerste artikel was Vorster se poging om 'n duidelike standpunt te midde van die kerkstryd te stel. Dat hy die saak sensitief wou hanteer, word gesien as hy in die inleiding verklaar dat "iemand se godsdiens 'n tere saak is" en dat hy "hoegenaamd nie wil ingaan op die persoonlike geestelike lewe van persone nie", maar dat hy graag wil bly by die saak waaroor dit gaan. Vorster het Calvinisme beskou as die "helder lig" in die "duistere nag van politieke en ekonomiese moeilikhede" (GV 1933:185). Die Oxford-groep, wat nou aangesluit het by die subjektiewe, mistiese ervaringsteologie, is deur Vorster beskou as 'n "indringer". Volgens hom was die doel van die Oxford-groep vierledig, naamlik: Om die belewenis van die geloofsgemeenskap te bevorder.

Die individu nie deur "big meeting" of "amptelike prediking" nie, maar deur persoonlike omgee te bereik. Die Oxford-groep het gepoog om die "dorre dooie dogmas" in die kerk "af te breek" deur klem te lê op geestelike ervarings. Volgens Vorster is hulle "vaagheid en oppervlakkigheid" gesien in hulle "veragting van die leer" en hulle "sweef" op die "wieke van gevoel". Laastens het die Oxford-groep gepoog om "waaragtige toewyding aan God" te bereik deur "guidance" en "sharing". Hulle het beweer hulle bring nie 'n nuwe evangelie nie en werk nie teen bestaande "formele kerke " nie, maar wil die "radiant Christianity" van die eerste eeu herstel (GV 1933:186-187).

Vorster tipeer die Oxford-groep se werkswyse as "Anglo-Amerikaanse pragmatisme" waar die klem val op evangeliese prediking tydens "informele huispartye" en die "maak van bekeerlinge". Gedurende die "informele huispartye" val die klem nie op Woordverkondiging nie, maar op "sharing van ondervinding en belydenis van sonde". Daar is 'n "oordrewe sielsoeking" teenwoordig waar die swaartepunt op sendingwerk val. Die Oxford-groep propageer volgens Vorster 'n

"sterk etiese, teologiese sisteem". Hy kom tot die gevolgtrekking dat die Oxford-groep "sektaries is in murg en been" en dat die kerk "die plig het om hulle tot orde te roep" (GV 1933:258). Dat Vorster so fel kritiek lewer teen die Oxford-groep is te verstane as dit gesien word in die lig van die Du Plessis-saak. By die Oxford-groep het Vorster 'n vroomheid bespeur waarby Du Plessis aangesluit het. Die plig van die kerk om "hulle" tot orde te roep, is vir seker ook 'n verwysing na Du Plessis en sy ondersteuners, en dra kenmerke van die heersende kerkstryd.

Teenoor die subjektiewe ervaringsgodsdiens van die Oxford-groep bied Calvinisme vir Vorster 'n positiewe lewensbeginsel met "vaste en voedsame spyse". Hy kom tot die gevolgtrekking dat die beginsels van die "volkome soewereiniteit van God en die absolute gesag van sy Woord" daartoe lei dat "'n Calvinis tot eer van God", nooit deel mag hê aan dié groep nie (GV 1933:261).

Reeds tydens sy studiejare het Vorster hom onderskei as vertolker en verdediger van Calvinisme, iets wat hy konsekwent sy hele lewe sou doen. Die waarde van die tweede artikel 'Calvinisme as vertolker van die leer van Christus', lê daarin dat dit nie net tiperend is van Vorster se teologiese beskouing aan die einde van sy studies nie, maar dat dit ook dien as 'n samevatting van dit wat hy op kweekskool geleer het. Die artikel is apologeties geskryf omdat dit Vorster se oortuiging ná die Du Plessis-saak was dat 'n Gereformeerde Kerk op aarde voortdurend 'n strydende kerk is teen dwalinge (GV 1934:214). Calvinisme is "in stryd gebore" en moet daarom voortdurend "verdedig" word deur "dwalinge te bestry". Vorster se apologetiese benadering word ook gesien in sy vergelyking tussen Calvinisme en wat hy *interdenominasionalisme* noem.

Vorster tipeer interdenominasionalisme vanuit 'n konfessionele raamwerk as "die beweging wat klem lê op individualisme" en "eensydige en eksklusiewe klem op fundamentele leerstukke soos die noodsaaklikheid van wedergeboorte en die beklemtoning van die werk van die Heilige Gees in beide die persoonlike lewe en eredienste". Ironies genoeg verontagsaam dié beweging, volgens Vorster, die werk van die Heilige Gees in "die geskiedenis van die kerk deur die eeue" wat immers gesien word in leerstellige verklarings, konfessionele standaarde en 'n waardering vir die kerk as instituut (GV 1934:215-216).

Die Calvinistiese sy in Vorster se denke kom duidelik na vore as Calvinisme vir hom meer is as 'n "intellektuele vasklou aan dogmas". Dit is 'n "oortuiging wat die hele lewe kontroleer; dit is die enigste bolwerk teen die golwe van ongeloof, dit is die diepste, ruimste, mees konsekwente en mees harmonieuse uiting van die Christendom en dit is die suiwerste vertolking van Christus se leer". Die eer van God op alle lewensterreine is vir hom die "primêre lewensbeginsel van Calvinisme". Calvinisme se uitgangspunt is teosentries van aard, daarom leef 'n Calvinis "coram Deo" en "handhaaf hy op alle terreine van die lewe die eer van God". Die Calvinis erken sonder voorbehoud dat God, God is en hou met hierdie feit rekening in alles wat hy doen. Dit is hierdie "God-consciousness" wat Calvinisme onderskei van ander teologiese sisteme: "Daarin lê sy aktiwiteit, sy krag, sy individualiteit en sy Christelikheid". Omdat die soewereiniteit van God die "dominerende en bepalende beginsel" van Calvinisme is, is die Woord van God vir die Calvinis "principium cognoscendi", nie net vir die teologie nie, maar vir die lewe (GV 1934:216; 277).

Vorster wys op die gevaar wanneer Skrifkritiek "konsekwent" deurgevoer word,

want dit lei tot "vernietiging van die Skrif en 'n verloëning van die besondere openbaring", terwyl die "meganiese beskouing die Skrif tot 'n magiese boek verlaag". Die gevaar van die interdenominasionalisme wat "antropologies en soteriologies dink" lê daarin dat hulle die vryheid van die mens meer beklemtoom as die soewereiniteit van God. Die vryheid en die selfbepaling van die mens staan ondergeskik aan die soewereiniteit van God. Teenoor die oordrewe klem op die vryheid van die mens waar die mens en God as "twee gelykwaardige groothede naasmekaar gestel word", staan die totale verdorwenheid van die mens, die vrymagtige en onvoorwaardelike uitverkiesing van God en Sy soewereine genade. Calvinisme "maak die saligheid nie afhanklik van die veranderlike wil van die mens nie, maar laat dit rus in die Ewige, onveranderlike wil van God" (GV 1934:238-239).

As 'n Calvinis was 'n positiewe en pro-aktiewe betrokkenheid by die samelewing vir Vorster as student "so noodsaaklik soos asemhaal". 'n Christen mag nooit net "na die hemel staar en versuim om sy roeping en plig" tot eer van God na te kom nie. Vir Vorster was dit duidelik dat 'n Calvinis hom nooit aan sy leefwêreld mag onttrek nie, want die kerk het in Calvinisme 'n "uitgewerkte positiewe wêreldbeskouing" gevind wat voortvloei uit die soewereiniteit van God. As teologiestudent het Vorster die Calvinistiese beginsel goed opgesom, maar omskryf egter nie die implikasies van die beginsel in die praktyk nie. Daarom is dit op hierdie punt onduidelik wat Vorster met "samelewing" bedoel. Is die soeke na die eer van God slegs beperk tot die Afrikanersamelewing, of het dit ook betrekking op 'n regverdige politieke en ekonomiese bedeling tussen wit en swart? Eers later sou die beginsel by Vorster in die praktyk neerslag vind (sien *Hoofstuk 4,* 'Koers in die Krisis').

Die invloed van kuyperiaanse neo-Calvinisme op Vorster se denke word duidelik uit die terme wat hy gebruik soos dat Calvinisme "die eenheid van lewenskonsepsie" gee. Ook as hy skryf: "Nou is daardie Christelike lig in die kerk, maar die kerk het tog vensters waaruit die lig moet straal om die verskillende terreine rondom te belig." Dit is insiggewend om daarop te let dat daar op die oog af weinig verskil is tussen kuyperiaanse en barthiaanse teologie oor die verhouding tussen kerk en staat (GV 1934:275).

Karl Barth, professor in die teologie in Nazi-Duitsland en teëstander van Adolf Hitler, beskou die verhouding tussen kerk en staat as analogies van aard. Die lig van die evangelie wat direk op die kerk val moet deur die vensters van die kerk skyn na die staat. Dit is die staat se taak om die evangeliese lig te weerkaats. Die kerk het die politieke verantwoordelikheid om vir die staat en samelewing 'n eksemplariese gemeenskap te wees waarin die staat sy "Urbild" en "Vorbild" vind.

Alhoewel Kuyper en Barth oënskynlik dieselfde wegspringplek gebruik, verskil die toepassing daarvan radikaal. Waar die konsekwente toepassing van kuyperiaanse neo-Calvinisme lei tot 'n "stil" kerk en 'n verchristelikte samelewing, lei die konsekwente toepassing van die barthiaanse teologie tot 'n "sprekende" kerk en stil lidmate, veral omdat kritiese uitgesproke lidmate in Nazi-Duitsland in lewensgevaar verkeer het. In die Suid-Afrikaanse konteks en in die NG Kerk het dit geweldige implikasies vir die verhouding tussen kerk en staat en kerk en samelewing (Barth 1967:719-723).[3]

Vorster sluit aan by Kuyper se terminologie en gedagterigting as hy die

verhouding tussen kerk-en-staat, kerk-en-volk en kerk-en-wetenskap beskryf. Volgens hom mag geen "sfeer van die lewe" nie in diens van God staan nie. Wie nie "positief Christelik in elke arbeid op elke terrein van sy lewe optree nie, is nie 'n getroue volgeling van Christus nie". Ook die staat staan onder die gesag van die Woord, want "God is nie daar om die volk te dien nie, maar die volk is daar om Hom te verheerlik". Die gesag van die staat is dus "afgeleide gesag en die staat is alleen soewerein-in-eie-kring in relatiewe of afgeleide sin" (GV 1934:276). In dieselfde asem is Vorster krities oor die gevare van interdenominasionalisme wat glo die wêreld is "boos" en dat 'n Christen nie "besoedel" mag word deur die politiek nie. Die gevaar van so 'n apatiese lewens- en wêreldbeskouing en 'n onbybelse natuur- en genade-onderskeid[4] is volgens Vorster tweërlei:

- 'n Christen wat totaal onbetrokke by die wêreld is bevind hom in 'n geestelike kokon.
- 'n Christen kan nie betrokke wees by die samelewing sonder om te besef dat die samelewing hervorm moet word deur Bybelse beginsels nie (GV 1934:277).

Vorster se apologeties-konfessionele tipering van Calvinisme as lewens- en wêreldbeskouing laat geen ruimte vir ander beskouings binne die NG Kerk van sy tyd nie. In Vorster se toepassing van Calvinisme as lewensbeginsel in die verhouding kerk-en-staat, kerk-en-samelewing en kerk-en-wetenskap word die invloed van kuyperiaanse neo-Calvinisme op sy denke duidelik. Volgens Nicol is hierdie "skerp kritiese ingesteldheid" van Calvinisme 'n teëstelling van enersyds "die grootheid van God" en andersyds "die kleinheid en sondigheid van die mens" (Nicol 2000:55).

Boere-Calvinisme, as uitvloeisel van neo-Calvinisme, handhaaf die teëstelling tussen die grootheid van God en die kleinheid van die sondige mens, maar die profetiese stem van Calvinisme verdwyn in 'n groot mate wanneer boere-Calvinisme staat, kultuur en volk omarm. Die kuyperiaanse ideaal van 'n verchristelikte samelewing het daartoe bygedra dat boere-Calvinisme binne die Afrikanerdom 'n vrugbare teelaarde gevind het. Dit het tot gevolg gehad dat die NG Kerk mettertyd sy profetiese vryheid ten opsigte van staat en volk in 'n groot mate verloor het. Binne die omvattende denkraamwerk van boere-Calvinisme kyk die kerk eerder krities na die vyande van die staat en volk. Hierdie kritiese houding teen alle volksvreemde elemente word reeds in Vorster se vroeëre teologiese ontwikkeling bespeur.

Die Afrikaanse Nasionale Studentebond

Op kulturele gebied was die dertigerjare van die vorige eeu gekenmerk deur 'n opdraande stryd om die behoud en uitbou van Afrikaanse universiteite. Veral op Stellenbosch, die destydse bakermat van Afrikaanse universiteite, sou dit fel gevoer word. Die stryd was besonder hard en moeilik weens die geweldige groot agterstand van die Afrikaner op die terrein van die universiteitswese (Scholtz 1979:76-77). Die stryd om Afrikaanse universiteite is veral deur die Engelse pers verdag gemaak en verpolitiseer. Tog was dit nie net dosente of die regering van die dag wat die karakter van 'n universiteit bepaal het nie, maar veral die Engelssprekende studente.

In 1924 is NUSAS gestig om Engelse studente landswyd saam te snoer. NUSAS is gekenmerk deur die onvoorwaardelike aanvaarding en uitlewing van "Brits-liberale beginsels" en 'n "minagting vir die Afrikaanse taal en kultuur" (Scholtz 1979:80). Vanweë die Engelse studente se meerderheid het NUSAS die voortou geneem om aan universiteite 'n Engelse karakter te gee. Reaksie van die Afrikaanse studente sou nie uitbly nie. Aan universiteite waar studente oorwegend Afrikaans was, het hulle aktief meegewerk om 'n "Afrikaanse gees" te laat posvat. Die studente het die affiliasie met NUSAS verbreek en die Afrikaans-Nasionale Studentebond (ANS) is in 1933 gestig. Die ANS het hom daarop toegelê om die gevare van "verkeerde liberalisme en internasionalisme wat ons nasie en studentelewe bedreig" uit te wys en as alternatief Christelike Afrikanernasionalisme te bevorder (Scholtz 1979:80).

Alhoewel Koot Vorster tydens sy studiejare nie 'n leidende rol in die ANS-strukture gespeel het nie, het hy hom met die ANS se ideale en doelwitte vereenselwig. Vorster se verslag oor die ANS-kongres gehou van 5-12 Oktober 1934 getuig hiervan. Sy gewaarwordinge van die kongres soos vervat in 'n artikel in *Die Gereformeerde Vaandel* getuig van positiwiteit teenoor die ANS omdat dit "lewenskragtig" is en in 'n noodsaaklike behoefte vervul, naamlik die bevordering van die "Afrikaans-Dietse kultuur".

Die ANS berus op 'n "Protestants-Christelike en kultureel-nasionale grondslag" wat ten doel het om studente met hierdie lewens- en wêreldbeskouing te verenig en geleenthede te skep vir die Afrikaanse student om hom uit te leef as "lid van die nasie" (GV 1934:341-342). Hierdie eenheid onder Afrikaners mag egter, volgens Vorster, nooit 'n "uitwendige meganiese getalle-eenheid" wees nie, maar wel "prinsipieel en kwalitatief". Om dié rede het die ANS heftig te velde getrek teen alle na-aping van die "vreemde". Die ANS wou die Afrikaanse student leer om "sy volkseie" lief te kry, te waardeer en te ontwikkel. Dit het die Afrikaanse student "dwars in die krop" gesteek dat keuses namens die Afrikaner gemaak word en daarom word klem gelê op die ANS-slagkreet: *Nasionalisme kom voor internasionalisme!*

Die volksidealisme in Vorster se denke word sigbaar in sy standpunt dat die "maksimum kontribusie tot die welsyn van die volk" alleen gemaak word wanneer die "volkseie" tot sy hoogste en beste ontwikkel is.

Alhoewel Koot Vorster hom ten volle vereenselwig het met die jong opkomende Afrikaner-nasionalisme soos verwoord deur die ANS, het hy reeds in 1934 gewaarsku teen 'n volksromantiek waar alles, ook die Bybel, ondergeskik gestel word aan die belange van die Afrikaner. Vorster was bekommerd oor die tendens wat hy op die kongres by jong Afrikanerstudente waargeneem het, naamlik dat "nasiediens en nasieliefde" vir baie feitlik 'n nuwe godsdiens geword het (GV 1934:342). Hy verwerp onomwonde die konsep van 'n Afrikanergodsdiens, maar pleit vir 'n konfessioneel-prinsipiële raamwerk waarbinne Afrikanernasionalisme kan funksioneer. 'n Sterk "Calvinistiese gees" was vir hom die teenvoeter vir 'n Afrikanergodsdiens, veral omdat Calvinisme vir hom nie teenoor volksliefde staan nie. Hy was positief oor die feit dat die ANS die "Protestants-Christelik geloof" as "fondament en kenmerk van ons nasie" aanvaar het.

Hier stel Vorster die eerste keer die beginsel dat gereformeerde Christenskap 'n wesenskenmerk van 'n ware Afrikaner is (GV 1934:342). Deur Calvi-

nisme as eienskap van Afrikanerskap, voeg Vorster hom by die denkskool van die opkomende boere-Calvinisme. Daarom is dit nie verrassend dat Vorster "bekommerd en ontnugter" was oor die "skreiende onkunde" onder Afrikanerstudente aangaande die "wese en inhoud van die erfenis van ons vadere" nie. Daar is nou wel met "trots" gepraat oor die godsdiens van die "Geus en Hugenoot", maar dit was vir hom duidelik dat die "Engels-Amerikaanse Metodisme" besig is om die "suiwer" Calvinisme te verdring en die "kloeke, konsekwente uitlewing" daarvan te verhinder. Vorster beskou dit as die taak van die "Calvinistiese kerke" om die regte koers aan te dui. Om die volk, in samewerking met organisasies soos die ANS, op 'n "kultureel-nasionale en Calvinistiese grondslag" op te bou. Vir hom was Calvinisme 'n "omvattende prinsipiële benadering waarbinne volk en kultuur tuis hoort" (GV 1934:342). Volgens Vorster was die taak van die NG Kerk om vir die volk die pas aan te gee deur 'n prinsipiële teologiese fundering van die Afrikaner se roeping in Suid-Afrika.

Dat die NG Kerk en die Afrikanervolk egter reeds deur sommige in die dertigerjare as twee kante van dieselfde muntstuk beskou is, word duidelik gesien in FS Malan se pleitroep "dat ons die NG Kerk sal behou vir ons volk en die volk sal behou vir die NG Kerk". Verder skryf Malan: "By alle verskille van gevoelens en verdeeldheid op staatkundige en maatskaplike gebied was ons kerk (die NG Kerk) in die verlede 'n magtige samebindende krag om ons volkseenheid te bewaar. Onder die seënende hand van die Heer het ons kerk 'n heilsame invloed op die beskawing van donker Suid-Afrika uitgeoefen."

Die kontekstuele toepassing van Kuyper se antitese word reeds in die titel van Malan se boek gesien as hy skryf "*Ons* kerk *en* professor Du Plessis" (kursivering DJL). Die *ons* is nie net tiperend van die Afrikaner se eiendomlike beskouing van die NG Kerk nie, maar word alreeds teenoor 'n ander (vreemde) siening/persoon opgestel, al was Johannes du Plessis tot sy dood lidmaat en leraar in "ons kerk" (Malan FS 1933:280;287). Hierdie "omvattende prinsipiële benadering" het mettertyd daartoe gelei dat boere-Calvinisme in sy hoogbloei die Afrikanersamelewing in totaliteit omarm het. Dít waarteen Vorster gewaarsku het, naamlik die gevaar van volksromantiek, het later 'n greep op die kerk en Vorster se teologiese denke verkry.

Proponent Vorster

Aan die einde van 1934 slaag Vorster sy eksamen met lof (Cronjé 1978:14). Op 8 Desember 1934 is Jacobus Daniël Vorster in die Groote Kerk, Kaapstad gelegitimeer. Hy het alfabeties laaste aan die beurt gekom en aan hom is Matteus 19:30 as teksvers gegee: "Maar baie wat eerste is, sal laaste wees en wat laaste is, eerste". Aan die einde van sy bediening het Vorster gewys op die ironie van "baie laastes sal eerste wees". Ten spyte van sy swak gesondheid en baie operasies was hy die laaste van sy klas wat geëmeriteer het (Vorster 1982:339).

Samevatting

Die Du Plessis-saak het 'n wesenlike invloed op Koot Vorster se teologiese- en persoonlike ontwikkeling gehad. Vorster het hom vroeg reeds onderskei as 'n ver-

dediger en vertolker van Calvinisme. Vorster se vroeë tipering van Calvinisme dui daarop dat hy vashou aan die basiese beginsels van die "outentieke" Calvinisme. Die kuyperiaanse neo-Calvinisme het veral met betrekking tot die verhouding tussen kerk en samelewing 'n invloed op Vorster se teologiese denke uitgeoefen. In hulle erns met die stryd teen verengelsing en die erkenning van Afrikaans as uitdrukking van Afrikanerwees op Universiteite was daar by baie jong Afrikanerstudente, ook by Vorster, die eerste spore van boere-Calvinisme as 'n allesomvattende lewensbeginsel te bespeur.

1. Vergelyk Scholtz 1979:85 en Hofmeyer 1986:7
2. Vergelyk ook Deist 1986:45-60 en Nicol 2000:102-105 vir 'n bespreking van Du Plessis se Skrif- en belydenisbeskouing
3. Vergelyk in die verband ook Strauss 1993 'Op die tweesprong?' en Du Rand 1985 'Afrikaner piety and dissident'
4. 'Natuur en genade' dui op 'n siening in die teologie wat God se genade, betrokkenheid en invloed in die wêreld beperk tot die kerk en die geestelike. Calvinisme se siening is dat alles onder God se heerskappy en beheer is en daarom is 'n natuur/genade skeiding vals.

HOOFSTUK 3

VERBI DIVINI MINISTER, 1935-1980

Steynsburg

As gevolg van die groot depressie en ekonomiese nood was daar in 1935 te min vakatures vir proponente, want baie gemeentes kon nie 'n predikant bekostig nie. Die adresse van nie minder as 52 proponente verskyn in *Die Kerkbode* met heel laaste die naam van JD Vorster, Spitskop, Jamestown (KB 1/2/1935).

Koot Vorster het twee opsies gehad. 'n Boer wou hom in diens neem om sy plaasarbeiders te bearbei. Op versoek van dominee MP Loubser kon hy ook na Vergenoeg, in Kenia, gaan. Willem, Koot se pa, wat op daardie stadium ernstig siek was en kort na sy legitimasie oorlede is, het Vorster egter ernstig versoek om nie een van dié opsies te oorweeg nie (Vorster sa:8).

Kort na sy legitimasie ontvang Vorster 'n uitnodiging om in die afwesigheid van die leraar van Steynsburg tydelik hulp te verleen met onder andere die "Week des Gebeds". Hiermee begin sy lang verbintenis met Steynsburg. Koot het nie net sy eerste preek as proponent in dié gemeente gelewer nie, maar 47 jaar later ook sy laaste preek 'n week voor sy dood in 1982. Sy vriend en geesgenoot, FJM Potgieter, was van 1943-1946 leraar van die gemeente in Steynsburg. Dat Steynsburg die jong proponent positief ervaar het word gesien in 'n berig in *Die Kerkbode*: "Eerwaarde proponent Vorster het in afwesigheid van dominee Rex die bidure gelei gedurende die Week van Gebed. Die opkoms was bemoedigend en die gebede ernstig. Die jonge broer het hom by die gebed bepaal en 'n baie goeie indruk gemaak. Ons wil hom die versekering gee dat die gemeente hom besonder dankbaar is vir sy oorkoms. Ons wil hom met alle vrymoedigheid aanbeveel aan enige vakante gemeente" (KB 1/2/1935).

Prins Albert

Kort na die aflos op Steynsburg besluit die Kerkraad van Prins Albert op 9 Februarie 1935 om proponent Vorster van Jamestown te vra om hulle leraar, dominee HS Theron, as hulpprediker by te staan as gevolg van toenemende verpligtinge in die gemeente. Vorster vestig hom op Fraserburgstasie vanwaar hy die gemeente bedien (Vorster 1982:340). Gedurende sy verblyf het sy "geesdrif en innemende geaardheid" ook dié gemeentelede beïndruk (Louw 1994:169).

Eudinosuchus Vorsteri

As stokperdjie het Koot vir doktor Robert Broom, kurator van paleontologie en fisiese antropologie by die Transvaalse museum in Pretoria, gehelp om in Prins Albert se omgewing fossiele uit te grawe. Dit was op versoek van diaken Piet le

Roux dat Vorster 'n week lank saam met Broom die omgewing op 'n donkiekarretjie deurkruis het. Vorster getuig self dat hy "kosbare herinneringe" oor dié tyd het en dat hulle besondere fossiele gevind het (Vorster 1982:340).

'n Interessante en aangename vriendskap het tussen die bekende navorser en Koot Vorster ontstaan. Die gesprekke met Broom tydens so 'n "fossieljag" was vir Vorster aangenaam en dit was vir hom 'n groot genot om te sien hoe die "ou doktor" die reuse fossiele soos 'n legkaart inmekaar pas (PV 1/2/41/1/5). En so het dit gekom dat die seldsame fossiel van 'n prehistoriese reptiel na Vorster vernoem is: *Eudinosuchus Vorsteri*. Hierdie fossiel was bykans "twintig voet lank en sou met 'n pareiasaurus kon speel soos 'n foxterrier met 'n rot".

Broom beskryf die unieke vonds noukeurig: "*The skull which forms the type of this new genus and species is not only the finest known dinocephalian skull, but probably the largest known type. It was found at Stinkfontein, the farm of C Botes, about 10 miles north of Fraserburg Road Station. The Reverend JD Vorster, the Dutch Reformed minister of Fraserburg Road, heard of the find and secured for me the snout. Immediatly I proceeded to the farm, and collected all the portions of the skull still there. I have much pleasure in naming this remarkable dinocephalian after the Reverend JD Vorster in his honour. It was his interest who has led to its discovery.*"

Broom bedank Vorster vir sy hulp en beskryf dit as "a *very profitable time at Fraserburg Road, Luttig, Letjesbosch and Beaufort West*". As blyk van sy waardering stuur hy vir Vorster 'n kopie van sy nuutste boek, *The coming of man* (PV 1/4/1/1). Hierdié "little gift" van Broom was uit opregte waardering gegee, maar waarskynlik ook tong in die kies.

Ten spyte van hulle gemeenskaplike belangstelling in die paleontologie het Vorster en Broom uiteenlopende standpunte gehuldig oor die evolusie en Johannes du Plessis. Broom het met verbasing op Vorster se standpunte (soos bespreek in *Hoofstuk 2*) reageer, want hy (Broom) het Du Plessis beskou as "die enigste predikant in die NG Kerk met kennis en insig". Sy enigste probleem met Du Plessis was: "He did not go far enough" (Vorster 1982:341). As uitgesproke evolusionis, was hy ontevrede met die "paar bittereinders" in die kerk wat, volgens hom, geglo dat slegs "lae diere" deur evolusie kon ontstaan en dat die mens 'n spesiale skepsel van God is. Broom het vas geglo "daar bestaan nie die minste twyfel dat die mens 'n afstammeling is van een of ander "aap-voorvader" nie (PV 1/4/1/1). As bewonderaar van Du Plessis skryf Broom ook in *Die Brandwag* dat Du Plessis waarskynlik "die grootste man in die Afrikaanse kerk" is en dat 'n "betreurenswaardige ketterjag teen hom op tou gesit is" (*Die Brandwag* 1946:12).

Dit is ironies dat daar juis 'n fossiel na Vorster vernoem is terwyl hy gekant was teen enige vorm van die evolusieleer. Vorster sou ook in 1968 met Piet Cillié, redakteur van *Die Burger*, kopstamp oor evolusie. Volgens Cillié se biograaf, JC Steyn, het Cillié onder 'n skuilnaam, NG-lidmaat, reageer op 'n berig in *Die Kerkbode* wat die NG Kerk oproep tot 'n stryd teen die evolusieleer. Cillié het biologiese evolusie aanvaar as 'n natuurwetenskaplike feit "soos die rondheid van die aarde en sy wenteling rondom die son". Vorster het Cillié se standpunt en *Die Burger* se hantering van die saak as 'n "gruwelike aanklag teen God en kerk" beskou. Die een kon die ander nie oortuig nie en is die saak daar gelaat (Steyn 2002:238-241).

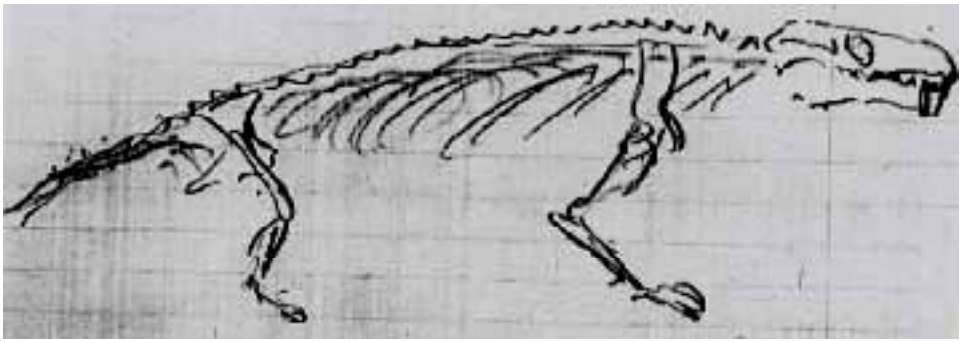

Eudinosuchus Vorsteri – die fossiel wat Koot Vorster ontdek het.

De Nieuwe Kerk, Kaapstad

Dit was nie lank voordat Koot Vorster 'n beroep ontvang het na die Nieuwe Kerk in Kaapstad nie (tans bekend as 'NG Gemeente Tamboerskloof'). In die beroepsbrief word aangedui dat sy spesifieke bedieningsterrein die wyke in Buitenkantstraat sou wees (PV 1/2/8/1). Hierdie wyke sou onder leiding van Vorster groei tot 'n selfstandige gemeente en het 'n interessante ontstaansgeskiedenis.

Susanna Maria Johanna Hertzog het gedurende 1892 in Buitenkantstraat (in die middestad van Kaapstad, naby Die Kasteel) woonhuise, 'n skool, 'n tehuis vir bejaardes en twee woonstelle laat oprig met die oog op sending en liefdadigheid. Die middelpunt van die eiendomsontwikkeling was 'n sierlike kerkgebou, wat later bekend sou staan as die 'Hertzogsaal'. Sy het dit aan De Nieuwe Kerk geskenk op twee voorwaardes:

- Wanneer 'n selfstandige gemeente in die buurt gestig sou word, moes dit alles aan dié gemeente oorgedra word.
- Die hoeksteen van die kerk moes met Vrymesselaarseerbewyse gelê word uit respek vir haar vader wat 'n Vrymesselaar was (Vorster 1969:5).

Susanna was die dogter van die assistent landmeter-generaal van die Kaapprovinsie, WF Hertzog, wat die broer was van generaal Hertzog se grootvader. Haar moeder, Susanna Cornelia, was die dogter van regter Hiddingh, erfgenaam van die eerste Suid-Afrikaanse miljoenêr, Jonas van der Poel. Die hoeksteen van die Hertzogsaal is dan ook op 19 Februarie 1892 deur die Groot Meester van die losie De Goede Hoop, JH Hofmeyer, met koring, olie en wyn gesalf. Geen Christelike blaaie het daaroor verslag gedoen nie, "dit was asof 'n verslaentheid oor die kerk gekom het; 'n hoeksteen van 'n kerk van Christus is gelê sonder dat die naam van Christus in gebed, lied of woord erken of uitgespreek is" (Vorster 1969:15).

Met die inwyding van die Hertzogsaal op 27 Januarie 1893 was die NG Kerk wel betrokke. "Mejuffrou Hertzog het die deur oopgesluit en daarna het die koster, wat die Bybel gedra het, die prosessie die kerk binnegelei. Die moderator, A Murray, het 'n gebed gedoen waarna professor Marais die wydingsrede waargeneem het en dominee CJF Muller met gebed afgesluit het" (Vorster 1969:18).

Met die oog op die bediening van die wyke in Buitenkantstraat is proponent PGJ Meiring na De Nieuwe Kerk, Kaapstad beroep. Aanvanklik het die skenking

in 'n groot behoefte voorsien. Studente van die ou Normaalskool het daar aanbid en dienste is in Engels gehou. Tot met haar dood het mejuffrou Hertzog die helfte van die leraar se salaris betaal en self verantwoordelikheid aanvaar vir die instandhouding van die fasiliteite wat 27 erwe beslaan het (Vorster 1969:7). Die buurt het egter so agteruitgegaan dat die kerkraad in 1908 oorweeg het om die trust aan die erfgename van Hertzog terug te gee. Tog sou drie positiewe dinge 'n wending bring wat die bediening beïnvloed het:

- Nuwe woonbuurte het teen "Duiwekop" ontstaan. (Dit is algemeen bekend as Duiwelspiek, maar op die briefhoofde in sy privaatversameling is dit duidelik dat Vorster verkies het om eerder te praat van *Duiwekop*.)
- Engelse eredienste is in 1931 afgeskaf.
- Die lidmate het onvermoeid gewerk (Vorster 1952:223).

Op 9 April 1935 verneem die kerkraad van De Nieuwe Kerk, Kaapstad dat die bediening by die Hertzogsaal uitgebrei het en die inkomste so toegeneem het dat 'n versoek gerig kon word om 'n tweede leraar te beroep en by voorkeur proponent De Lange. De Lange het egter reeds 'n beroep ontvang na Bellville, wat hy dan ook aanvaar het. Daarna besluit die kerkraad om proponent Vorster te beroep. Alhoewel Vorster reeds onder beroep gestaan het na die NG Gemeente Randpoort, word hy deur die Here gelei om die beroep na dié stadsgemeente aan te neem (Louw 1994:193). Op 10 Augustus 1935 word JD Vorster deur dominee PB Ackermann georden en bevestig nadat dominee TJ Kotze, studenteleraar van Stellenbosch, die rede gevoer het. In *Die Kerkbode* word berig dat JD Vorster Saterdagmiddag tot mede-leraar van De Nieuwe Kerk bevestig is (KB 14/8/1935). Op 21 Augustus berig *Die Kerkbode* dat JD Vorster nou amptelik lid van die ring van Kaapstad is (KB 1935:345). Buitenkantstraat se wyke is as afsonderlike bedieningskring georganiseer met 'n eie kerkraad. Die salaris van die mede-leraar was £200 per jaar en hy moes hom toespits op sendingwerk, huisbesoek, katkisasie en eredienste (Tafelberg notule 1944: Agtergrond).

Mejuffrou Hertzog, die "geestelike moeder" van die NG Gemeente Tafelberg.

In die Vyf-en-twintigjaar feesbrosjure skryf Vorster later "alle gemeentes het weldoeners en stigters, leidende figure wat as pilare in die gemeente van die Here geëer word, maar net die gemeente van Tafelberg het 'n moeder – Susanna Maria Johanna Hertzog. Onder die genadehand van die hemelse Vader het sy, wat nooit getrou en die vreugde van moederskap geken het nie, die geestelike moeder van 'n ganse gemeente geword" (Vorster 1969:3). Sy was 'n besondere vrou, so was haar Bybel en gesangeboek van suiwer goud: "Dit is tipies van haar houding teenoor die Here en die kerk. In die diens van die Here is net die beste goed genoeg" (Vorster 1969:5).

'n Doodsberig

In dominee Koot Vorster het die gemeente iemand gevind wat nie net standpunt inneem nie, maar terselfdertyd onvermoeid werk tot eer van God. Dit was 'n groot skok vir die gemeente om te hoor dat die jong dominee, skaars ses maande na sy bevestiging, vir 'n ernstige operasie moes gaan. Dit sou die eerste wees van 11 groot en 20 kleiner operasies vir ondere andere gal, lewer en mangels. Die ernstigste operasies was vir slakverswerings in sy lewer (Louw 1994:240). Vorster se lewer was so beskadig dat die bekende chirurg, professor Fransie Van Zyl, 'n paar dae sy lewer in 'n handdoek binne-in die liggaam bymekaar gehou het voordat hy die wond kon toewerk. Ses weke lank moes Vorster elke oggend "10 onse" van sy eie gal drink.

Volgens mediese geskiedenis was Vorster die eerste persoon ter wêreld wat sy eie gal moes drink in 'n poging om sy lewe te red. Tydens een van die groot operasies het Vorster tekens getoon dat hy besig was om te sterf. Sy organe is haastig teruggesit en hy is "soos 'n sak mielies toegeryg" (PV 1/2/1/152). Vorster het oorleef, maar sy vriend Fransie van Zyl, wat deur Vorster beskou is "as die beste chirurg wat ons volk nog opgelewer het", het verklaar dat Vorster 'n invalide sou bly vir die res van sy lewe en nooit weer sou kon werk nie (Cronjé 1978:13).

Weens sy afwesigheid in die gemeente het Koot aangebied om afstand te doen van sy salaris. Die kerkraad het egter eenparig besluit om nie sy aanbod te aanvaar nie nie. Teen Dinsdag 14 Julie 1936 het Vorster binne 'n kort tydjie sy vierde operasie ondergaan en daar word berig dat vir sy lewe "gewanhoop" word (Cronjé 1978:13). Vorster se toestand het so verswak dat *Die Burger* op 19 Julie 1936 'n doodsberig vir die nagredaksie opgestel het indien hy die nag sou sterf. Maar hierdie persklaar doodsberig is nooit geplaas nie en is aan Vorster oorhandig by sy laaste en finale afskeid van die gemeente. Vorster onthou dat hy tydens die operasie gevoel het dat hy sterf. "Ek het 'n soort gesig gehad van onder andere my ouerhuis, myself op die operasietafel en selfs my doodsberig in *Die Burger*." Nadat sy lewe 'n paar dae aan 'n draadjie gehang het, was die ergste gevaar verby (Cronjé 1978:14). Vorster was so swak dat hy sy eerste sinodesitting in 1936 in 'n rolstoel bygewoon het (PV 1/2/1/152).

Vorster onthou goed hoe sy broer John in dié tyd met 'n trapfiets van Stellenbosch af gery het om hom te besoek. Hy vertel dat Sir de Villiers Graaff se oupa, dominee Van Heerden, baie lief was vir hom en "ek kan hom nog duidelik voor my geestesoog sien soos hy in die deur vir my staan en bid het met sy een hand in seënbede opgehef". "Ja, man," vertel hy kort na sy aftrede, "ek was so siek dat daar op 'n dag vyftien predikante vir my kom bid het. Hulle is intussen almal dood – en net ek leef nog!" (Cronje 1978:14).

Sy gesondheidsprobleme het Vorster se planne vir verdere studie in Nederland in die wiele gery, tog het hy dit alles deur geloof aanvaar en getuig hy "tog was die Here so goed vir my dat ek die res van my lewe net verbande moet dra" (Cronjé 1978:14). Tot sy dood sou hy elke dag net die huis kon verlaat as sy hele bolyf styf toegedraai was met verbande. "So het hy op die kansel gegaan, agter kateders gestaan, talle vergaderings bygewoon en huisbesoek gedoen. As gevolg van sy operasies het sy maag later soos 'n padkaart gelyk – snymerke wat kruis en dwars oor sy maag gelê het met 'n naeltjie effens 'off centre'" (Louw

1994:262). Vorster het jare later oor dié tydperk van sy lewe getuig: “Ek het bly vashou aan die versekering dat die arm van die Here nie te kort is om te red nie, en ek het die waarheid van die belofte ondervind” (Cronje 1978:14).

Van kombuistaal tot nagmaalstaal

Te midde van ’n depressie, wurgende droogte en groot politieke woelinge in Suid-Afrika, het daar ’n gebeurtenis plaasgevind wat tot die harte van duisende Afrikaners sou spreek. Op Sondag 27 Augustus 1933 is die eerste maal van die Afrikaanse Bybelvertaling in eredienste gebruik gemaak. Dit was nie net die vervulling van die ideaal van die Genootskap van Regte Afrikaners, wat reeds op 14 Augustus 1875 die beginsel van ’n Afrikaanse Bybel aanvaar het nie, maar ook die afloop van ’n proses wat in 1916 begin het toe die Vrystaatse sinode die voorstel van NJ van der Merwe aanvaar het dat die Bybel in Afrikaans vertaal moes word.

Die Bybel in Afrikaans het ’n onmeetbare invloed uitgeoefen op die geestelike lewe van duisende Afrikaanssprekendes. Dié vertaling het egter ook aan Afrikanernasionalisme in die vroeë dertigerjare van die vorige eeu nuwe stukrag verleen. In so mate dat die bekende historikus GD Scholtz van mening is dat sonder hierdie invloed en sonder die Bybel in Afrikaans, dit vir Afrikaners nouliks moontlik sou wees om hul identiteit as volk te handhaaf. Deur die Afrikaanse Bybel het die Afrikaners ’n “geestelike anker gevind waaraan hulle deur alle storms heen verbind kon bly” (Scholtz 1979:84). So het Koot Vorster op Sondag, 24 Januarie 1937, geskiedenis gemaak toe hy vir die eerste keer in sy gemeente die nagmaalsformulier in Afrikaans gelees het. Die gemeente en kerkraad het groot waardering daarvoor gehad dat hulle in eie taal “by die tafel van die Here kon aansit” (Louw 1994:263).

Verlowing en huweliksbevestiging

Op dertigjarige leeftyd is Koot getroud met die verpleegster Louiza Diederika Monnik, “iemand wat hom nie net wat die liggaam betref versorg nie, maar as nasaat van een van die vooraanstaande gereformeerde families uit Nederland vir hom ’n groot steunpilaar was” (Potgieter 1979:273). Die huwelik het plaasgevind op Vrydag 20 Januarie 1940. Uit die huwelik is vier kinders gebore, naamlik:

Johanna van Schelven	gebore 19/12/1940	noemnaam, Hannie
Willem Carel Stephanus	gebore 15/8/1944	noemnaam, Willem
Elizabeth Sophia	gebore 25/8/1946	noemnaam, Liza
Louiza van Teylingen	gebore 6/12/1950	noemnaam, Loelie

Tafelberg, Kaapstad

Op 25 Oktober 1944 het die NG Gemeente Tafelberg afgestig van De Nieuwe Kerk. Vorster moes eers vir ’n tyd in De Nieuwe Kerk agterbly. Op 13 November 1944 het die kerkraad van die nuwe gemeente Vorster eenparig as leraar beroep. Hy het die beroep aangeneem en is op 9 Desember 1944 bevestig. Op Sondag

NG Gemeente Tafelberg in Kaapstad waar Koot Vorster 44 jaar leraar was.

10 Desember 1944 het 'n nuwe fase van sy lewe begin met 'n boodskap uit Openbaring 3 (Vorster 1969:32-35).

In hierdie werkkring is daar vier keer van Vorster afskeid geneem en is hy vier keer terug ontvang. Die eerste was in 1936 toe sy wyke van hom afskeid geneem het omdat daar gemeen is dat Vorster, as hy die operasies oorleef, nooit weer sou kon werk nie. Einde 1936 is hy terug ontvang. Met die stigting van die NG Gemeente Tafelberg het sy wyke van hom afskeid geneem, want hy moes in De Nieuwe Kerk agterbly, maar kort daarna is hy as eerste leraar feestelik ontvang. Die derde keer was in 1940 toe hy afskeid geneem het van die gemeente in die oorlogsjare, maar in Augustus 1940 het die gemeente hom weer ontvang. Die vierde keer het die gemeente in 1941 van hom afskeid geneem toe hy met die kerkraad en ring van Kaapstad se toestemming met drie jaar "langverlof" in die gevangenis was. Met sy terugkeer in 1944 is hy weer feestelik ontvang (Vorster 1969:32).

'n Eie gemeente-identiteit

Die jong gemeente, geleë in die middestad van Kaapstad, naby Die Kasteel en met Distrik Ses in die gemeentegrense en waarna daar in sy beginjare deur sommige kerke verwys is as die "agterbuurtgemeente", het aanvanklik 'n hewige stryd gehad om 'n eie identiteit te vestig (Vorster 1969:32). Die gemeente was reeds in sy beginjare gewikkel in 'n lang en ingewikkelde hofsaak oor die bepalings van die Hertzog Trust wat eers in 1950 in die gemeente se guns afgehandel is. Dit het die gemeente in staat gestel om onder Vorster se leiding die gronde om die kerk behoorlik te ontwikkel. Die Hertzoggebou is opgerig en aan die staat verhuur. Die kerkraad het die enigste eiendom in Kornelialaan wat nie aan die Hertzog Trust behoort het nie gekoop en sodoende waardevolle eiendom in die hart van Kaapstad bekom. Die kerkraad het ook die nodige herstelwerk aan die kerkgebou gedoen, elektrisiteit aangelê, grond vir 'n pastorie aangekoop en begin met die bou daarvan (Tafelberg notule, Vorster 1969:38).[1]

Die kleurlinge van "ongewenste tipe" wat op gemeente-eiendom gewoon het is met verlof van die stadsraad en die Nasionale Behuisingskommissie verskuif

en die huise gesloop (Tafelberg notule: 24/4/1947). Tog het die kerkraad nie onverskillig gestaan teenoor die nood van die kleurlinge nie. Op versoek van die kerkraad het die ring van Kaapstad by die Sendingraad aanbeveel om aan die kerkraad die bedrag van £25 te skenk sodat hulle kon voortgaan om sendingwerk onder die kleurlinge in die Skiereiland te doen (Tafelberg notule: 19/10/1948). Die tweede stryd waarin die jong gemeente gewikkel was, was 'n kerklike stryd binne die ring van Kaapstad oor grenslyne. Ses jaar na die afstigting van De Nieuwe Kerk het 'n versoeningskommissie, wat deur die Kaapse sinode aangewys is, daarin geslaag om versoening tussen die twee gemeentes te bewerkstellig (Tafelberg notule).[2] Eers in 1948 kon Vorster, as skriba van die ring van Kaapstad, die kerkraad meedeel dat die geskil opgelos is (Tafelberg notule).[3]

Verkondiger van die Woord

Prediking was vir Vorster "'n gewigtige en verantwoordelike werk, 'n saak van diepe erns, ootmoedige geloof en deeglike voorbereiding". Hy doen 'n ernstige beroep op predikante om hul preke met "sorg, liefde en gebonde aan die Woord alleen" voor te berei. Vorster waarsku teen 'n "eie woord" oor aktuele sake of 'n "uitstalling van geestelike ervaringe" (NGTT 1979:318-320). Dat Vorster konsekwent getrou gebly het aan sy eie maatstaf word gesien in die deurlees van vier dekades se preke. Dit was nie net deeglik voorberei en volledig uitgeskryf nie, maar netjies getik en sonder spelfoute. Dit getuig van die erns waarmee Vorster hierdie aspek van sy bediening benader het. Daarby was hy 'n kragtige, forse en gewilde prediker.

Die vraag is egter: In watter mate het boere-Calvinisme neerslag gevind in Vorster se prediking? Vorster self het dit ten sterkste ontken dat hy 'n "volksprediker" was wat net "politiek preek". Tog lê Vorster self die verband tussen Woordverkondiging en volk as hy van die standpunt uitgaan dat hy in sy prediking poog om altyd "die verband met die Bybel te behou", maar in die toepassing "die band met die volk en politiek behou" (PV 1/2/1/153). In die bestudering van 44 jaar se preke word slegs die vernaamste lyne in Vorster se prediking aangetoon.

Die gereformeerde lyn in Vorster se preke kom veral na vore in die *explicatio* (verduidelikende) kant van sy prediking. Soos 'n goue draad loop die gereformeerde lyn deur Vorster se preke as hy konsekwent die verbondsgenade van die Here en die verbondsverantwoordelikheid van die ouers beklemtoon. Vorster se preke binne dié verbondsraamwerk was nie 'n koue dogmatiese beredenering nie, maar afgestem op die hoorder se hart en lewe binne 'n eietydse konteks. Getrou aan die gereformeerde tradisie het dit terselfdertyd die hoorder se geestelike insig en begrip gevoed.

Vorster het ouers deur sy jeuggerigte prediking aangemoedig om konsekwent Bybelse waardes aan hulle kinders te leer en dit deur hulle eie Bybelse lewenswyse te bevestig. Die gereformeerde lyn in Vorster se prediking word beklemtoon as hy skryf dat hy veertig jaar lank elke eerste Sondag van die maand oor die doop en verbond gepreek het (PV 1/2/1/87; 1/2/1/66).

In die gereformeerde lyn het Vorster hom teen 'n volkskerk uitgespreek deur in talle preke duidelik te verklaar "'n mens behoort nie aan die kerk omdat jy Afrikaans is, 'n Afrikaner is, of omdat jou ouers daaraan behoort nie. 'n Mens is

net deel van die kerk deur geloof in Jesus Christus" (PV 1/2/1/96).

Vorster se gereformeerde kerkbegrip in sy prediking word duidelik as hy beswaar maak teen 'n strukturele hiërargiese verstaan van die kerk. Hy neem die plaaslike gemeente as uitgangspunt wat "die lig van die Kandelaar moet laat skyn. Christus leef en daarom moet die gemeente leef. Die gemeente moet die lig van Christus op alle vlakke van die samelewing laat skyn sodat die hemel kan jubel en die duiwels kan sidder" (PV 1/2/1/69).

Vir Vorster lê die verlossing van die mens in die "uitverkiesende genade van God" wat sigbaar word deur die "lydingsarbeid" van Christus (PV 1/2/1/90). Op die voetspoor van Calvyn hou hy vas aan die "soewereiniteit van God as allesomvattende lewensbeginsel" (PV 1/2/1/73). Sondebelydenis lê vir hom hoofsaaklik op persoonlike vlak waar 'n gelowige sy "afvalligheid, ontrouheid, geestelike doodsheid, verspeelde geleenthede om die evangelie te verkondig" moet bely. Die Gereformeerde Kerke se roeping lê daarin om met "suiwer geloof en warm liefde die enige boodskap van Jesus Christus alleen, deur die geloof alleen, volgens die Bybel alleen" te verkondig (PV 1/2/1/64; 1/2/1/85).

Die kuyperiaanse- of neo-Calvinistiese lyn in Vorster se prediking kom duidelik na vore in die *applicatio* (toepassing) kant van sy prediking. Kuyper se antitese tussen goed en kwaad vind neerslag in sy kontekstuele toepassing van die Woord. Die NG Kerk is byvoorbeeld as "kerk van die Reformasie" geroep om te stry teen die "al eenheidskultus" en "sosialistic gospel" van die WRK. Die identiteit van "gereformeerde Afrikaners" vind Vorster terug in die wil van God wat aan elke volk die "godgegewe reg" gee om Hom in "eie taal, vorm, kleur en klank" te dien. Die "godgegewe reg" word geopenbaar in die Afrikaner se "eie aard, samestelling, karakter en andersheid" (PV 1/2/1/85).

Vorster het die Afrikaner en die Afrikaanse Gereformeerde Kerke se posisie aan die regte kant van Kuyper se antitese versterk deur ook Israel se heilshistoriese geskiedenis toe te pas op die Afrikaner. Vorster roep die gelowiges op om hulle krag te vind in God en sy dade in die geskiedenis. Hy trek 'n analogie tussen Dawid en Goliat en Elisa teenoor die koning van Aram as bewys dat die "God van Bloedrivier" en die "God van die moeders in die konsentrasiekampe", "ons" nie sal verlaat nie (PV 1/2/1/86).

Die antitese tussen goed en kwaad word ook versterk deur die ongenuanseerde toepassing van die analogie tussen Israel se heilshistoriese geskiedenis en die Afrikaner se geskiedenis. Dit word byvoorbeeld gesien as hy (Vorster) Esra se optrede by die Ahawa-rivier toepas op die Afrikaner se situasie: "Net soos by die Ahawa-rivier staan ons klein volkie voor 'n wêreldbedreiging. Misleide kerke span saam met kommuniste om terroriste te finansier terwyl liberale kerke die rol speel van 'n vals profeet wat goddelose leuens oor ons versprei." Die liberale kerke "vergesel die laksman wat ons kerk en volk wil dwing om te kies tussen uitwissing of selfmoord. Maar God is by ons; soos Gideon se bende is 'n klein minderheid die God van Bloedrivier se meerderheid". Net soos Esra en sy volk een was voor God, "net so moet ons kerk en volk een wees voor God. Die eenheid voor die God van Danskraal het tot Bloedrivier gelei. Ons kan nie een afstaan nie, nie een Afrikaner moet oorloop na die vyand nie" (PV 1/2/1/70).

Die pastorale motief agter die benutting van dié soort hermeneutiese analogieskema tussen die Afrikaner en Israel is 'n soeke na geborgenheid en stabiliteit

in 'n krisistyd. Deur die soort hermeneutiek word 'n Bybels-historiese situasie oorvereenvoudig en gereduseer deur dit met bepaalde oogmerke net so op die huidige situasie van die volk oor te dra. So word God aan 'n bepaalde volk se geskiedenis "vasgebind" met die bedoeling dat Hy 'n volk se geskiedenis moet "legitimeer". Deur die analogieskema word Bybelse heilshistoriese geskiedenis kort voor lank 'n "volkseiendomlike heilsgeskiedenis". Dit vorm 'n verwysingsraamwerk vir die volksidentiteit in die hede (Cilliers 2002:111-113).

Kuyper se antitese word ook sigbaar as Vorster in sy preke die Afrikaner as 'n groep of volk teenoor die "vyand" stel. Die wêreld om die Afrikaner lyk vir Vorster "angswekkend en donker" weens kommunisme, ongekende opbloei in heidense godsdienste en die "magte van die duisternis aan ons land se grense". Daar word ook met "ons aksies om bestaansveiligheid gespot". Die "vuurrooi draak" (kommunisme) is besig om "valse kerke" te versamel teen die "ware kerk" wat bespot word as "aartsverkramp" (PV 1/2/1/86; 1/2/1/99).

Die "onskuld" van die volk aan die regte kant van die antitese word gehandhaaf deur "skuld" na die anderkant van die antitese te projekteer. Die volk is die "passiewe, uitgelewerde mens" wat tot "regverdige" aksie en reaksie in die prediking gemotiveer moet word om die identiteit en voortbestaan van die kerk en volk te verseker. Die vyande van die volk, as noodsaaklike element in die hermeneutiese sleutel, is deurgaans "aktief" in die negatiewe sin. Binne die hermeneutiese raamwerk van skuldprojeksie word sonde verstaan as die "verval van die volk, die versuim om mee te werk aan die volksbestaan en identiteit. Sonde is om nie meer die God van die vadere te dien nie. Sonde is om tradisie te verbreek".

Vorster se gebruik van die hermeneutiese sleutel word gesien as hy die Afrikaner telkens oproep tot verootmoediging. Verootmoediging word verstaan in die sin van selfregverdiging en loutering. God toets die getrouheid van die Afrikaner. Deur die volk se getrouheid word God gunstig gestem en sal Hy dan die voortbestaan van die volk verseker. Wie nie volhard binne die volk en as deel van die volk nie, kom staan aan die verkeerde kant van die antitese en sal gestraf word. Die volk word dus onskuldig en derhalwe oordeelsvry gehou. Die oordeel lê daardeur nie meer in die hande van God nie, maar in volksverbondenheid (Cilliers 2002:115-117).

Dit gaan nie soseer oor skuldbelydenis nie, maar 'n "inkeer" te midde van die "felste stryd en aftakelingsproses gemik teen ons kerk en volk". Die volk word opgeroep om in die stryd "met die geloof van ons vadere" vas te hou aan die "God van ons vaders" (PV 1/2/1/105; 1/2/1/73). Die ontrou aan die verbond "verswak die volk" en maak van "'n heldegeslag 'n skandelike bende hensoppers" (PV 1/2/1/70).

Die volksromantiese lyn in Vorster se prediking word verder ook duidelik in sy beskouing dat "in die stryd teen roofdier en barbaar, geknel deur droogte en rampe" het God uit 'n "uitgelese element 'n nuwe volk tot nasieskap gebring" (PV 1/2/1/85). Die "volk se jeug" moet die draers wees van hierdie volksidealisme. "Ons jeug mag nooit as wulpse skepsels in die strate slenter nie, maar moet sierade wees wat die eer, karakter en die toekoms van ons kerk en volk dra" (PV 1/2/1/73).

Die eksklusiwiteit en volksromantiese lyn in Vorster se kerk- en volksbegrip kom na vore as hy 'n volk nie net beskou as "een in taal en kleur nie", maar wat

veral gebind is deur 'n "bepaalde bloedband". Om dié rede is dit vir Vorster onbybels as iemand homself wil losmaak van die volk, want dit sou 'n miskenning van die "godgewilde openbaring wees". God het dit so gewil dat elke mens aan 'n volk "met 'n eie samestelling, karakter, identiteit, lewensbeskouing en geloof" behoort. Binne die raamwerk van kerklike eksklusiwiteit en volksidealisme was die ontugwet vir Vorster 'n uitdrukking van die Afrikaner se "suiwer volkskarakter en ons besondere stoffasie, die suiwer gehalte van ons karakter, geloof en die begeerte om ons identiteit te behou".

Vir Vorster "pleit" die Bybel én die gelofte van 1838 vir die noodsaaklikheid van "een volksverband, volkstrou en kerkverband". Die Voortrekkers se gelofte by Bloedrivier "bind Afrikaner aan Afrikaner en die Afrikaner aan sy kerk en God". Vir Vorster hang die voortbestaan van die Afrikaner af van sy bereidwilligheid om binne dié raamwerk "aan mekaar gebind te bly, aan ons afkoms gebind te bly en ons identiteit te bewaar" (PV 1/2/1/75). Binne 'n volksromantiese raamwerk is die barmhartigheidsdiens van die kerk en gelowiges vir Vorster hoofsaaklik beperk tot volkswelsyn, terwyl hy sending beskou het as die "hoë roeping" van die Afrikaner om die evangelie in "donker Afrika" te verkondig. Alle skakeling met gekleurdes word as sending gesien, selfs al is dit met ander gelowiges.

Iets hiervan word in Vorster se prediking gehoor: "U het die hinterland vir die Trekkerboer oopgemaak, onder U genadehand het donker Afrika 'n nuwe klank gehoor, die klank van U Woord en die lied van 'n volk" (PV 1/2/1/87; 1/2/1/105). Op die hermeneutiese lyn in Vorster se prediking word kerk en volk uitruilbare terme. 'n "Ekklesiologiese degradering" vind plaas deurdat die kerk nie meer skepping van God se Woord is nie, maar 'n produk van die volk (Cilliers 2002:114). Van Vorster se preke vertoon ook 'n Afrikanernasionalisme en volksidealisme, veral wanneer hy die voortbestaan van die kerk en volk van mekaar afhanklik maak. Dit word onder andere sigbaar in Vorster se preek by die Langenhoven-gedenkdiens in 1973. Alhoewel Vorster dit duidelik stel dat daar nie in die kerk oor 'n mens gepreek word nie, "nie eers oor 'n geliefde volksfiguur soos Langenhoven nie", verwys hy tog in sy prediking na die "groot seun van die Afrikanerdom" wat "ons singend *Die Stem* laat bid" (PV 1/2/1/86).

By die begrafnis van Staatspresident Jim Fouché in 1978 waarsku Vorster die Afrikaner: "So lank ons getrou bly aan die boerekerk as die gewete en die bewaker van die sedes van ons volk en so lank hierdie kerk binne ons volk geplant is om met die vlam van godsdiens die idealisme helder te laat brand, so lank sal ons volk nie ondergaan nie" (PV 1/2/1/86). Vir Vorster het die krisisse in die Afrikaner se geskiedenis "staal in hulle bloed" gebring en deur hulle verbondenheid aan God kon "geen mag in die wêreld" die Afrikaner "uitstamp, versmelt of vervorm" nie (PV 1/2/1/86).

Aan die einde van sy bediening van 44 jaar het Vorster oor sy eie prediking met 'n staaltjie getuig. Toe die studente vir 'n professor op 'n dag een enkele deurslaggewende bewys vra dat die Bybel sonder twyfel die Woord van God is het hy sonder aarseling geantwoord: "Dit is die Woord van God omdat dit al twee duisend jaar se slegte prediking oorleef." Sy nederigheid as Verbi Divini Minister word gesien as Vorster verder getuig: "Die genade van die Here is so groot, so onbegryplik groot, dat hy selfs vir my kon gebruik." Iets van Vorster se daadkrag en forse preekstyl skemer ook deur as hy skryf: "As jy baie, baie swak voel

en gedaan voel, tel jy die eselkakebeen maar weer op en Filistyne val" (Vorster NGTT 1979:358).

'n Liefde vir die jeug

Hannie onthou dat haar pa "hartstogtelik lief" was vir kinders. Kinders het graag na hom toe gegaan en hy kon baie jaloers word as 'n kind eerder na sy vrou gegaan het as na hom. Onder leiding van Vorster was jeugwerk vir Tafelberg-gemeente 'n prioriteit. Die genadeverbond waarin die Woord sentraal staan was vir Vorster die vertrekpunt van sy jeugbediening. Binne die verbondsraamwerk was oud en jonk vir Vorster volledig deel in die diens van en aan die gemeente. Sy liefde vir die jeug en sensitiwiteit vir hulle behoeftes word gesien in die kinderkranskonserte, jeugbyeenkomste en Kersboomfunksies wat Vorster gereël het (Tafelberg notule: 14/6/1945; 11/11/1947).

Omdat lering in die gereformeerde tradisie 'n belangrike plek het, het Vorster tydens katkisasie baie klem geplaas op Bybelkennis. Katkisante moes die Bybel vanaf Genesis tot Paulus se reise ken asook die Kort Begrip. Gedurende die Septembervakansie het Vorster sy finale jaar katkisante vir "intensiewe studie" geneem. Vorster se persoonlike betrokkenheid en opregte belangstelling by sy katkisante word gesien in sy gevoel oor diplomas en seëls vir die katkisante. Een van die min kere wat Vorster verklaar het dat hy nie omgee wat die sinode sê nie, was juis oor diplomas en seëls. Hy het verkies om elke jaar eerder boeke te oorhandig en in elke boek iets persoonlik vir die katkisant te skryf en dit te onderteken (Louw 1994:273).

Geestelike versorging

As gevolg van die verstedeliking van die Afrikaner in die dertig- en veertigerjare was geld skaars en werkloses volop (Vorster 1969:32). In Tafelberg-gemeente, in die middestad van Kaapstad, het Vorster en sy kerkraad die volle implikasies van die verstedeliking van die Afrikaner beleef. Vorster het in sy gemeentelike werk baie aandag gegee aan alimentasie om armoede te verlig. Terselfdertyd het hy ook nie gehuiwer om die kerklike tug toe te pas waar dit nodig was nie (Tafelberg notule).[4] In die tug is daar hoofsaaklik klem gelê op die oortreding van die sewende gebod. Dit word gesien in die kommer van die kerkraad oor die "ontsettende sonde" in die huwelikslewe van "sekere lidmate" (Tafelberg notule).[5] Koot Vorster se reguit pastorale benadering word sigbaar as hy skryf dat hy soms moet sê: "Piet jy is so sleg ek kom nie om saam met jou te bid nie. Ek is hier om vir jou te bid. Aan die einde van die gesprek bid ons tog weer saam" (PV 1/2/1/33).

Gemeenskap- en volksbetrokkenheid

Onder Vorster se leiding was die kerkraad aktief betrokke by verskeie gemeenskap- en volksake. Hierdie wye betrokkenheid getuig ook van Vorster se invloed op die kerkraad. As gereformeerde Calvinis was dit sy vaste oortuiging dat 'n gemeente nie "passief" mag wees nie, maar 'n "aktiewe rol" moet vervul in die koninkryk van God (Tafelberg notule: 5/5/1964). As 'n jong dominee het Vorster

sedert 1938 gepleit vir die totstandkoming van aparte woonbuurte vir blank en nie-blank in Kaapstad. Hierin is hy sterk ondersteun deur sy kerkraad. In sy ywer vir die saak het Vorster self die saak voor die munisipale kongres gaan stel, maar hulle het geweier om aparte woonbuurtes toe te staan. Hy het veral die stadsraad die stryd aangesê oor dié omstrede saak. Vorster het geglo dat veral die stadsraad meer "direkte mag en invloed het as die hoër magte van die regering". Die stadsraad "domineer die alledaagse lewe" en die "Christelike ideale en beginsels" kan in die stadsraad praktiese toepassing vind. Vorster wys op die sukses wat die Afrikaner ten opsigte van die onderwys in stadsrade behaal het: "Die boonste instansies was ons nie gunstig nie, maar ons het op die rade gekonsentreer en 'n houvas op die onderwys gekry en behou."

Vorster sluit aan by Albertyn se bekende werk, *Kerk en Stad,* waarin hy 'n pleidooi lewer vir nouer betrokkenheid van die NG Kerk by stadsrade. As rede voer Albertyn aan dat die toon vir die hele samelewing aangegee word in stadsrade: "Vir sy besigheid, sy vermaak, sy godsdiens". Boere-Calvinisme se langsame omarming van die Afrikaner word gesien in Albertyn se waarskuwing dat stadsrade "een van die laaste en swaarste vestings" is wat oorwin moet word, maar dit is "noodsaaklik vir ons volksideale" (Albertyn 1948:356).

Ten spyte van Kaapstad se stadsraad se negatiewe gesindheid oor aparte woonbuurte het Vorster regoor die Skiereiland vergaderings ten gunste daarvan toegespreek (PV 1/2/7/1). Die feit dat die destydse Distrik Ses binne die grense van Tafelberg-gemeente geval het, het ook daartoe bygedra dat Vorster so sterk gevoel het oor die saak. Hy het hom nie net beywer vir aparte woonbuurte in die breë samelewing nie, maar baie spesifiek vir die ontruiming van Distrik Ses.

Eers tydens die NP se bewindsaanvaarding in 1948 het aparte woonbuurte wetlike gestalte gekry. Tafelberg-gemeente was ook met die NP-regering in gesprek oor die 'Wet op Aparte Groepsgebiede' en was bereid om alles wat nodig was te doen om "ons gemeentegebied tot blanke woonbuurt te verklaar" (Tafelberg notule: 13/6/1951). Vorster het self met die betrokke regeringskomitee gaan praat en 'n getekende kaart waarop die beplande wit woonbuurtes aangedui is (Distrik Ses ingesluit) aan die komitee oorhandig. Vorster kon aan sy kerkraad verslag doen dat die regeringskomitee hom "simpatiek" aangehoor het (Tafelberg notule: 9/10/1951).

Koot Vorster se motivering vir die ontruiming van Distrik Ses was:

- Dit was 'n "krotbuurt waar drie tot vier families saam in een kamer gewoon het".
- Die eienaars het van die behoeftige Kleurlinge se woningsnood en armoede 'n winsgewende besigheid gemaak.
- Die onderverhuring van "kroteiendomme" is ooglopend toegelaat.
- Die stadsraad van Kaapstad het nie net die wanpraktyke ooglopend toegelaat nie, maar het ook niks gedoen om die Kleurlinge se lewenstoestande te verbeter nie.
- Die Engelse kerke het "geen vinger verroer" om betrokke te raak by die Kleurlinge se nood in Distrik Ses nie, maar was slegs om politieke redes begaan oor hulle "dignity" (PV 1/2/7/1).

Met die ontruiming van Distrik Ses in 1966 het Koot Vorster sy dank en waardering aan PW Botha, destydse minister van gemeenskapsbou, openbare

werke en Kleurlingsake, betuig vir sy "moedige besluit" en "flinke optrede" om "ons Moederstad" se waardigheid te herstel (PV 1/2/7/1). In 1979, toe Distrik Ses "skoongemaak" is en minister Marais Steyn vir Vorster die "finale versekering" gegee het dat dit 'n blanke woonbuurt sou word, het die gemeente eers "veiliger gevoel" (Tafelberg notule:13/3/1979; 10/4/1979).

Verdere voorbeelde van die kerkraad se gemeenskapsbetrokkenheid onder leiding van Vorster was:

- 'n Eredienskollekte afgestaan aan die Reddingsdaadbond (Tafelberg notule: 14/5/1946).
- 'n Spesiale "huldigingskollekte" is vir President MT Steyn se stand beeld ingesamel (Tafelberg notule: 21/9/1948).
- Op hulle koste het die kerkraad afgevaardigdes gestuur na die anti-kommunistiese kongres en ook die Volkskongres in Johannesburg (Tafelberg notule).[6] In 'n brief aan die Eerste Minister, DF Malan, het die kerkraad protes aangeteken omdat Charles te Water, SA se ambassadeur in Londen, die pous in Rome en die Kardinaal Patriarg in Lissabon besoek het (Tafelberg notule: 9/8/1949).

Die kerkraad het vir Vorster bedank vir sy "kragtige en duidelike optrede" oor sy heftige beswaar teen die museum in Kaapstad se uitstalling oor die evolusieleer. Koot Vorster en Piet Cillié, redakteur van *Die Burger*, sou jare later kopstamp oor dieselfde onderwerp. Dit het tot wedersydse kwaai briefwisseling gelei, maar die een kon die ander nie oortuig nie (Tafelberg notule: 18/9/1951; Steyn 2002:238-241).

Die Sable-ondersoek, 1970-1973

Vorster het ook donker dae in die gemeente beleef. Die donkerste tyd wat Vorster self as 'n "helse tyd" beskryf het, was toe hy aanspreeklik gehou is vir die betaling van borgaktes vir die bedrag van R148 750 wat hy as mede-direkteur vir die maatskappy Sable Razor Blade Manufacturing Co (Pty) Ltd, geteken het (PV 1/9/1/1).

Erling A Sorenson, een van Vorster se lidmate, het by hom aangedring om 'n mede-direkteur te word van dié maatskappy wat skeermeslemme vervaardig het. Vorster dit duidelik gestel dat hy geen geld het om te belê nie en ook nie tyd het om aan die maatskappy te bestee nie. Vorster se klaarblyklike kontakte in die regering was egter vir Sorenson belangrik en het hy Vorster omgepraat. Vorster het hom, tot sy eie nadeel, nooit met die finansies bemoei nie, maar hy het op 'n stadium, toe hy vir sinodale werk in Pretoria was, met amptenare oor 'n invoerpermit vir masjinerie gesels.

Toe die maatskappy later bankrot verklaar is, het Sorenson landuit gevlug en Vorster is gedagvaar vir die skuld. Vorster, wat in die saak na homself as 'n "arm man" verwys het, het sy spyt uitgespreek oor sy betrokkenheid in wat hy beskryf het as sy "eerste, grootste en laaste ondervinding in die sakewêreld". Hy wou die eerbare weg volg en het deur sy regsverteenwoordiger die krediteure laat weet dat hulle alles wat hy het kan kom vat. Alhoewel hulle geweier het, het die koste van die saak 'n leeftyd se spaargeld opgevreet. Eers in 1978, kort voor sy aftrede, is die laaste kostes deur Vorster betaal.

'n "Stewige liefdesband"

Koot Vorster was 'n geliefde en gewilde persoon in die gemeente. Tydens die gemeente se "gesellige samekomste" was Vorster nie net altyd teenwoordig nie, maar het hy met ryk en arm, oud en jonk geselsies aangeknoop, lekker gelag en grappies gemaak. Die enkele kere wat Vorster nie 'n swart pak en wit das gedra het nie, was op hierdie uitstappies. Hy het dit geniet om jukskei te speel en gereeld gemeentelede genooi om by sy huis te kom vleisbraai. By een van hierdie geleenthede was dit die enigste keer wat die kerkraad hom in 'n kortbroek gesien het (Louw 1994:272).

Die braaivleisfunksie vir die gemeente by die pastorie was 'n jaarlikse instelling tot aan die einde van Vorster se bediening (Tafelberg notule: 11/3/1969). As pastor het Koot Vorster ook die gemeente genooi om Sondagaande ná kerk by hom te kom kuier. Die sitkamer was gewoonlik stampvol. By dié geleenthede het die gemeente saam met Vorster oor aktuele kerk- en landsake gepraat. Hannie onthou dat haar pa die gemeente dan aangemoedig het om die werke van Bavinck, Kuyper en Calvyn te lees.

Tussen die Vorster-gesin en die gemeente was daar 'n "stewige liefdesband" (PV 1/2/8/1). Die kerkraad het met sy verkiesing as aktuarius in 1953 hom nie net gelukgewens met die "groot status" en "groot roem" wat hy ontvang het nie, maar is aan "God baie dank verskuldig" vir Vorster se "duidelike leiding" (Tafelberg notule: 10/11/1953). Die kerkraad het ook lank voor sy aftrede besluit dat Vorster "lewenslank en kosteloos" in die pastorie mag bly woon – iets wat Vorster met dankbaarheid van die hand gewys het (Tafelberg notule: 12/3/1975).

Iets van Vorster se liefde vir dié gemeente en sy nederige leefwyse word daarin gesien dat hy "vir jare teen die minimum salaris gearbei" het, selfs al was daar ander beroepe na "ryker" gemeentes. Vorster het beroepe gehad na Paterson (1947), Calvinia (Desember 1950), Parow (Desember 1951), Oudtshoorn (Maart 1953) en Namakwaland (November 1972) (PV 1/2/8/1). Die kerkraad het dit raakgesien en waardeer en binne die gemeente se vermoë probeer om Vorster se traktement aan te pas (Tafelberg notule: 8/6/1965). Die ring van Kaapstad het telkens by die kerkraad aanbeveel dat Vorster sy salaris volgens sinodale skaal moet ontvang, asook 'n motortoelae. Koot Vorster het hierop telkens aan die kerkraad en ring gesê dat hy tevrede is met sy salaris en nie enige verhoging verlang nie (Tafelberg notule: 21/9/1977).

Toe Vorster sy aftrede bekend maak, was daar 'n "verslae stilte" onder die kerkraadslede. Sommige kerkraadslede het gemeen hulle moet die pastorie "mooi laat skoonmaak", dalk bly hy langer, maar Vorster het volstaan by sy besluit. Hy het aan die kerkraad gesê dat hy "swaar afskeid" geneem het van die Algemene Sinode van 1978, maar dat dit vir hom "bitter swaar sal wees as hy die dag hier moet weggaan" (Tafelberg notule: 7/11/1978). Vier keer is van hom afskeid geneem en is hy weer ontvang. Die vyfde keer was daar geen moontlikheid van terugkeer nie.

Die ring van Kaapstad

'n Maand na sy bevestiging op 9 September 1935, het Vorster vir die eerste keer 'n vergadering van die ring van Kaapstad bygewoon. Die ring het bestaan uit die gemeentes Kaapstad, Durbanville, Wynberg, Simonstad, St Stephens, Drieankerbaai, De Nieuwe Kerk, Rondebosch, Kalkbaai, Maitland, Observatory, Parow, Woodstock, Goodwood, Chubut (Argentinië) en Belville (Louw 1994:296). Alhoewel Vorster sy hele bediening betrokke was by die ring van Kaapstad en selfs van 1944-1948 ringskriba was, het hy in ringsverband nie 'n vreeslike groot rol gespeel nie. Dit kom voor asof die ringsvergaderings vir Vorster die ruimte wou gee om op die breër sinodale terrein 'n verskil te maak.

Samevatting

Tussen Vorster en die NG Gemeente Tafelberg was daar 'n besondere verhouding. Vorster was 44 jaar betrokke by die wel en weë van die gemeente. Hy het met toewyding en nederigheid gedien deur die belange van die gemeente eerste te stel, selfs al was dit tot sy finansiële nadeel. Die gemeente het Vorster en sy gesin oorlaai met liefde, dankbaarheid en ondersteuning, ook in sy breë kerklike werk. As dit nie vir die gemeente se ondersteuning was nie, sou Vorster nie op die breë kerklike terrein homself kon uitleef nie.

Vorster se invloed op die gemeente was duidelik merkbaar in die breë gemeenskaps- en volksbetrokkenheid, die erns waarmee tug benader is, die vestiging van 'n barmhartigheidsbediening en die liefde vir jeugwerk. As kind van sy tyd het boere-Calvinisme neerslag gevind in Vorster se prediking en kon hy nie loskom van die volksromantiek nie. Tog is daar geen twyfel oor sy erns en die nederige afhanklikheid waarmee hy die prediking benader het nie. 'n Woord van waardering kan ook gespreek word oor sy konsekwente toepassing van die beginsel dat die Woord die middelpunt van die prediking en gemeentelewe moet bly. Dit is egter ironies dat Vorster met sy eg gereformeerde vashou aan die Woord as *Sola Scriptura* tog blind was daarvoor dat die belange en stryd om voortbestaan van die volk soms die skerp, krities-profetiese klank van die Woord van die Here in Suid-Afrikaanse konteks in die NG Kerk verdoof het.

1. 11/3/1947; 25/5/1947; 10/6/1947; 12/8/1947; 11/11/1947; 2/12/1947; 8/7/ 1947; 28/4/1948
2-3. 11/3/1947; 24/4/1947;10/6/1947; 9/3/1948; 8/6/1948; 1/2/1949
4. 17/1/1946; 8/6/1948; 1/2/1949
5. 0/4/1953; 9/2/1960; 11/10/1972
6. 10/9/1946; 27/5/1947; 14/4/1964